

GRAHAM GREENE

Al zecelea om

editura
moderna
LITERA

GRAHAM GREENE

Al zecelea om

Traducere din limba engleză

Petre Solomon

Editura LITERA

2015

clastici
contemporani
LITERA

LITERA®

The Tenth Man

Graham Greene

Copyright c 1985 Verdant SA

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Al zecelea om

Graham Greene

Copyright © 2015 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fii

Redactor: Irina Ilie

Corector: Emilia Achim

Copertă: Florentina Tudor

Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată

de Cristina Vidrașcu Sturza

ISBN ePUB: 978-606-33-0136-0

ISBN PDF: 978-606-33-0137-7

ISBN Print: 978-606-741-321-2

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Graham Greene (2 octombrie 1904 – 3 aprilie 1991), scriitor și publicist englez, autor de romane, povestiri, piese de teatru și jurnale de călătorie, este considerat unul dintre cei mai mari romancieri ai secolului al XX-lea. Născut într-o familie de intelectuali în localitatea Berkhamsted, fuge de la școală la vârsta de șaisprezece ani, terorizat de colegi, și, ca urmare, face timp de șase luni terapie psihanalitică. Studiază istoria la Universitatea Oxford, timp în care, în 1923, publică primul său volum, o culegere de versuri. După absolvire, se convertește la catolicism, care îi va influența hotărâtor viziunea asupra vieții și moralității, dar și opera. Lucrează o vreme în redacția ziarelor *The Times* și *The Spectator*, apoi, din 1940, este jurnalist independent și, timp de trei decenii, călătorește frecvent în toată lumea, în diferite locuri „problematic” de pe planetă, adunând material pentru scrierile sale. Romanele și le-a împărțit singur în așa-numitele „divertismente”, volume polițiste cu o anumită complexitate morală și stilistică: *Expresul de Stambul* (1932), *Ucigașul plătit* (1936), *Agentul secret* (1939), *Ministerul groazei* (1943), *Al treilea om* (1949), *Omul nostru din Havana* (1958) și romanele propriu-zise: *Brighton Rock* (1938), *Puterea și gloria* (1940), considerat capodopera sa, *Miezul lucrurilor* (1948), *Sfârșitul unei iubiri* (1951). Cu timpul, această delimitare își pierde relevanța, căci volumele sale au deseori elemente cinematice (Greene a fost unul dintre cei mai ecranizați autori ai secolului) sau de roman polițist, însă, sub arta de povestitor a autorului, relevă o problematică filosofică profundă și tulburătoare. Anii '50 și '60 ai carierei sale literare sunt marcați de o serie de romane „politice” remarcabile, plasate în țări din lumea a treia: *Americanul liniștit* (1956), *Un caz de mutilare* (1961), *Comedianții* (1966). Greene rămâne prolific și în ultimele decenii de viață, când se mută în Antibe, apoi în Franța și, în fine, în Elveția, și continuă să producă opere unanim

apreciate: scrierea umoristică *La drum cu mătușă-mea* (1969), romanele *Consulul onorific* (1973), *Factorul uman* (1978) sau *Doctorul Fischer din Geneva* (1980), o parabolă neagră, care marchează și trecerea la un stil mai frugal și mai fabulistic, chiar moralizator. Publică în mod constant, până în ultimii ani de viață, articole și recenzii, volume de amintiri. Moare la Vevey, în Elveția, de leucemie.

PARTEA I

Mai toți ghiceau timpul cu ajutorul meselor, care nu erau servite la ore fixe. Se distrau jucând toată ziua cele mai puerile jocuri, iar la căderea serii adormeau, potrivit unei înțelegeri tacite: nu așteptau o anumită oră, fiindcă n-aveau cum să stabilească precis timpul – de fapt, fiecare dintre ei își avea timpul său. La începutul prizonieratului, cei treizeci și doi de deținuți dispuneau de trei ceasuri în stare bună, plus un deșteptător cumpărat de ocazie, pe care nu te puteai bizui (cel puțin așa pretindeau posesorii ceasurilor bune). Primele care au dispărut au fost cele două ceasuri-brățară: posesorii lor au ieșit din celulă într-o dimineață, la orele șapte (ceasul deșteptător arăta șapte și zece), iar peste câteva ore ceasurile au putut fi văzute la încheieturile mâinilor a doi dintre gardieni.

Rămăneau ceasul deșteptător și un ceas vechi, de argint, cu lăntuș, aparținând primarului din Bourge. Ceasul deșteptător era proprietatea unui mecanic de locomotivă pe nume Pierre. Între cei doi avea să se dezvolte un fel de concurență. Fiecare din ei socotea că timpul e proprietatea sa personală, nu și a celorlalți douăzeci și opt de deținuți. Existau astfel două timpuri, pe care și unul, și celălalt le apărau cu înverșunare. Era o adevărată pasiune, ce-i despărțea de tovarășii lor, astfel încât la orice oră din zi îi puteai vedea pe amândoi în același ungher al enormei barăci de beton; până și mesele și le luau împreună.

O dată, primarul uită să-și întoarcă ceasul: fusese o zi agitată, căci peste noapte auziseră împușcături din direcția orașului, așa cum auziseră și în ajunul zilei când cei doi deținuți cu ceasuri-brățară fuseseră scoși din baracă; în mintea fiecăruia dintre ei cuvântul „ostatic” creștea ca un nor greu, căruia vântul capricios îi dădea forma unor litere.

Închisoarea face să se nască idei bizare în mințile oamenilor. Primarul și mecanicul de locomotivă deveniră și mai apropiați: ai fi zis că se temeau ca nu cumva nemții să-i aleagă dinadins pe deținuții cu ceasuri, pentru a le fura timpul. Primarul ar fi vrut chiar să le propună tovarășilor săi de detenție să țină ascunse cele două ceasuri pe care le mai aveau, ca să nu riște să le piardă, dar se întrerupse la mijlocul frazei, dându-și seama că ideea asta ar fi putut trece drept un semn de lașitate.

Dintr-un motiv sau altul, în noaptea aceea, primarul uită să-și întoarcă ceasul. Când se trezi, a doua zi dimineată, la prima rază de lumină, își privi ceasul.

— Ei, cât e ora? îl întrebă Pierre. Ce zice rabla dumitale?

Acele, încremenite la unu fără un sfert, arătau ca niște ruine negre, părăginite. Primarul avu sentimentul că trece prin cel mai îngrozitor moment din viața lui, mult mai îngrozitor decât ziua în care fusese ridicat de nemți. Închisoarea nu lasă neatins nici un simț omenesc, iar simțul proporțiilor e primul care cedează. Primarul își roti privirile de la o față la alta, ca și cum ar fi comis un act de trădare: cedase singurul aparat de măsurare exactă a timpului. Îi mulțumi lui Dumnezeu că nu se găsea acolo nici un cetățean din Bourge. Printre deținuți se aflau un frizer din Etain, trei funcționari, un șofer de camion, un zarzavagiu, un debitant de tutun – toți deținuții, cu excepția lui însuși, proveneau din straturi sociale inferioare și, deși asta îl făcea să se simtă și mai răspunzător față de soarta lor, își dădea seama că ei puteau fi înșelați mai lesne. La urma urmei, își spunea, poate că-i mai bine așa: e mai bine să creadă că încă mai posedă timpul adevărat decât să se bizuie pe propria lor capacitate de a ghici și pe un ceas deșteptător rablagit.

Privind lumina cenușie filtrată printre zăbrele, făcu o socoteală rapidă și

spuse cu hotărâre în glas:

— E cinci și douăzeci și cinci.

Întâlni însă privirea unuia de care se temea că ar fi putut să-i ghicească înșelătoria: un avocat din Paris, pe nume Chavel, un tip solitar, care încerca din când în când, cu stângăcie, să pară uman. Mai toți ceilalți deținuți îl socoteau un soi de ciudățenie, dacă nu chiar o glumă a naturii: un avocat nu-i un om cu care te întâlnești deseori în viață, ci un fel de marionetă scoasă la anumite ocazii, iar acum își pierduse, oricum, roba neagră.

— Excluz! zise Pierre. Ce-i cu rabla dumitale? Eu văd că-i șase fără un sfert.

— Un ceas deșteptător ca al dumitale merge totdeauna prea repede.

Avocatul se amestecă în vorbă, din simplă obișnuință:

— Păi, ieri spuneai că merge prea încet...

Din clipa aceea, primarul simți că-l urăște pe Chavel. El și Chavel erau singurii oameni cu vază din închisoarea aceea. Gândindu-se că el, unul, nu l-ar fi torpilat niciodată pe Chavel în felul acesta, începu să caute o explicație – vreun motiv ascuns și rușinos. Cu toate că avocatul vorbea rareori și nu avea prieteni, primarul își spunea: „Umblă după popularitate, își închipuie c-o să ajungă șef în închisoarea asta. Vrea să fie un dictator“.

— Ia să ne uităm la rabla dumitale! zise Pierre.

Clar, primarul își purta ceasul la vestă, legat de un lănțug de argint încărcat cu sigilii și monede, așa că nu putea fi smuls. Primarul putea lesne să sfideze, râzând, o asemenea cerere.

Ziua aceea avea să rămână veșnic întipărită în memoria lui ca una din acele zile negre, pline de spaime teribile, care alcătuiesc calendarul intim al oamenilor:

ziua căsătoriei, ziua nașterii primului copil, ziua alegerilor municipale, ziua morții soției... Trebuia neapărat să-și întoarcă ceasul și să potrivească acele la o cifră plauzibilă fără să fie văzut de careva; simțea însă că avocatul parizian nu-l slăbește din ochi nici o clipă. De întors ceasul era foarte simplu – chiar și un ceas care merge trebuie să fie întors; îl putea întoarce însă doar pe jumătate, urmând ca mai târziu să-l mai răsucescă o dată sau de două ori, pe tăcute.

Dar lui Pierre nu-i scăpă mișcarea.

— Ce faci? îl întrebă el, bănuitor. Doar l-ai mai întors o dată! Nu cumva s-a stricat rabla?

— L-am răsucit fără să-mi dau seama, îi răspunse primarul, deși nu fusese niciodată mai treaz la minte.

Îi venea foarte greu să potrivească acele ceasornicului, care, în decurs de mai bine de jumătate de zi, rămăsese cu vreo cinci ore în urma ceasului lui Pierre. Nici măcar natura nu-i putea veni în ajutor. Closetul se afla în curte – un șir de găleți –, și nici un deținut n-avea voie să se ducă singur acolo: pentru a ușura munca gardienilor, trebuiau să formeze un grup de cel puțin șase oameni. Primarul nu putea nici să aștepte până la noapte, deoarece în baracă era prea întuneric să vadă acele. Iată de ce era nevoit să țină în minte socoteala orelor; de câte ori se ivea vreun prilej, trebuia să se folosească de el, fără să stea prea mult pe gânduri, pentru a stabili ora măcar cu aproximație.

Către seară, se iscă o ceartă din pricina unui joc de cărți primitiv, un fel de popa prostu, pe care câțiva dintre deținuți îl jucau mai tot timpul, cu niște cărți de joc de fabricație proprie. În vreme ce ochii tuturor erau ațintiți asupra jucătorilor, primarul își scoase ceasul și-i potrivi la repezeală acele.

— Cât e ora? îl întrebă avocatul.

Primarul tresări, de parcă ar fi fost surprins în boxa martorilor de o întrebare neobișnuită: avocatul îl privea cu expresia aceea nefericită și încordată pe care o avea de obicei, expresia unui om lipsit de orice imagini din trecut capabile să-i slujească drept reazem într-un prezent tragic.

— Cinci și douăzeci și cinci.

— Credeam că-i mai mult.

— E ora mea, îi răspunse primarul, înțepat.

Era într-adevăr ora lui; de aici înainte nu mai putea admite nici o posibilitate de a greși – ora trebuia să fie exactă, pentru că o inventase chiar el.

Louis Chavel n-avea să înțeleagă niciodată de ce îl ura primarul. Era clar că acesta îl ura; avocatul văzuse de prea multe ori în tribunale expresia urii pe fețele martorilor sau ale acuzaților ca să poată avea vreun dubiu. Acum, când devenise el însuși un pușcăriaș, i se părea cu neputință să se adapteze la noua perspectivă, iar încercările de a se apropia de tovarășii săi dădeau greș din pricină că socotea oarecum firească detenția lor – mai devreme ori mai târziu tot ar fi ajuns la pușcărie pentru vreun furt, vreo fraudă sau vreun viol –, în timp ce el fusese închis din greșeală. Primarul ar fi trebuit în mod logic să-i fie aliat: admitea că nici pentru primar detenția nu era un lucru firesc, deși își amintea de un proces judecat în provincie, un caz de delapidare în care fusese implicat și un primar. Dar, spre uimirea lui, primarul din Bourge răspundea cu vădită antipatie la avansurile-i stângace.

Ceilalți se purtau bine, ba chiar erau prietenoși cu el: îi răspundeau când le vorbea, deși singurul subiect de conversație la care putea să se aștepte din partea lor se învârtea în jurul unor formule de politețe. După un timp, i se păru îngrozitor să audă asemenea formule tocmai într-o închisoare: îi spuneau „bună ziua” sau „noapte bună” așa cum i-ar fi spus dacă l-ar fi întâlnit pe stradă, în drumul lui spre tribunal. Numai că erau cu toții închiși într-o magazie de beton, lungă de circa zece metri și lată de aproape șase.

Vreme de peste o săptămână, se strădui din răputeri să se poarte ca un deținut „normal” și izbuti chiar să se facă acceptat la jocurile de cărți, dar renunță grabnic, dându-și seama că mizele îl depășeau. N-ar fi avut nimic împotrivă să piardă bani, însă puținele bancnote pe care i se îngăduise să le ia cu el în închisoare depășeau puterile financiare ale tovarășilor săi, tot astfel cum mizele

acestora le depășeau pe ale sale. Ei puteau să joace, de pildă, pe o pereche de cio-rapi, caz în care cel ce pierdea era nevoit să își vâre picioarele goale în pantofi, așteptând revanșa, dar avocatul se temea să-și piardă atributele de om cu stare și cu un anumit rang social. Renunță așadar la jocul de cărți, cu toate că, de fapt, avusese noroc – câștigase o haină cu câțiva nasturi lipsă. Ceva mai târziu, pe întuneric, i-o restituise posesorului ei, ceea ce îi atrăsese disprețul tuturor: nu era un sportiv! Totuși, nu-l condamnau: la ce altceva te puteai aștepta din partea unui avocat?

Celula lor era mai aglomerată decât orice oraș, iar Chavel își dădea tot mai mult seama cât de singur te poți simți într-un oraș. Își spunea că războiul se apropie de sfârșit – cineva trebuia să iasă învingător până la urmă! –, așa că nici nu-i mai păsa cine anume va învinge, totul era să se termine odată! Era un ostatic, își spunea, uitând că uneori ostaticii erau împușcați. Moartea celor doi tovarăși îl zgudui doar o clipă: se simțea prea părăsit și nefericit ca să-și dea seama că ar putea să fie el însuși scos din celula aceea aglomerată. Într-o mulțime te puteai simți nu numai singur, ci și la adăpost.

La un moment dat, dorința de a-și aminti, de a se convinge că exista o viață trecută, din care venise și la care s-ar fi putut întoarce într-o bună zi, deveni prea acută pentru a mai suporta tăcerea. Își schimbă așadar locul în celulă, mutându-se lângă unul dintre funcționari – un tânăr subțiratic și tăcut, pe care tovarășii săi îl porecliseră, din nu se știe ce pricină, Janvier¹. Să fi fost oare din pricină că unul dintre ei, mai plin de imaginație, văzuse într-însul un boboc tânăr, mușcat de ger?

— Spune-mi, Janvier, ai călătorit vreodată? îl întreabă Chavel. Vreau să spun, în Franța?

În chip caracteristic, avocatul punea întrebări chiar atunci când încerca să stabilească un contact uman – ai fi zis că interoghează un martor.

— N-am fost decât în împrejurimile Parisului, îi răspunse Janvier și, făcând un efort de imaginație, adăugă: La Fontainbleau. M-am dus acolo într-o vară.

— Cunoști localitatea Brinac? E pe ruta principală, de la Gara Montparnasse.

— N-am auzit niciodată de ea, îi răspunse tânărul, pe un ton posac, de parcă avocatul l-ar fi învinuit de ceva, și izbucni într-o tuse prelungă și seacă – ai fi zis că se revarsă niște boabe de mazăre într-o tingire.

— Atunci, nu-mi cunoști satul, Saint Jean de Brinac? E cam la trei kilometri spre est. Acolo e casa mea.

— Credeam că ești din Paris.

— Lucrez la Paris, zise avocatul. Când o să ies la pensie, o să mă retrag la Saint Jean. Tatăl meu mi-a lăsat moștenire casa. A primit-o el însuși de la tatăl lui.

— Ce era tatăl matală? îl întrebă Janvier, cu un fel de curiozitate.

— Avocat.

— Dar tatăl lui?

— Tot avocat.

— O fi o meserie bună pentru unii oameni. Mie însă mi se pare cam demodată.

— Dacă-ai avea o bucățică de hârtie, ți-aș putea desena o schiță a casei și a grădinii.

— N-am, zise Janvier, dar nu te osteni. E casa matală, nu a mea.

Și tuși din nou, cu mâinile osoase proptite pe genunchi. Părea dornic să pună capăt acestei discuții cu un străin pe care nu-l putea ajuta cu nimic. Cu absolut

nimic.

Chavel se îndepărtă. Ajuns lângă Pierre, se opri și-l întrebă:

— Ai putea să-mi spui cât e ceasul?

— Cinci fără douăsprezece.

Primarul, care era aproape, mârâi:

— Iar rămâne în urmă.

— În meseria dumitale, zise Chavel, am impresia că vezi lumea, nu-i așa?

Vorbele lui aveau bonomia falsă a unui judecător de instrucție care vrea să-l silească pe un martor să se demaște printr-o minciună.

— Da și nu, răspunse Pierre.

— Cunoști cumva o localitate numită Brinac? E cam la o oră depărtare de Gara Montparnasse.

— N-am fost niciodată pe ruta aia, răspunse Pierre. Eu am treabă doar la Gara de Nord.

— A, da. Atunci, nu cunoști satul Saint Jean...

Se lăsă păgubaș și merse, deznădăjduit, să se așeze cu spatele la peretele rece, de ciment, departe de ceilalți.

În noaptea aceea se auziră pentru a treia oară împușcături: o rafală scurtă de mitralieră, urmată de câteva împușcături răzlete și de un zgomot ca explozia unei grenade. Deținuții zăceau întinși pe podea, fără să scoată o vorbă: așteptau, nu dormeau. Nu puteai ști dacă sunt stăpâniți de teama unor oameni conștienți de pericol sau de emoția ce-i cuprinde pe cei ce veghează la căpătâiul unui bolnav, când deslușesc primele semne de sănătate în trupul până atunci prea liniștit. Chavel zăcea la fel de nemișcat ca și ceilalți: nu-i era teamă, căci era prea adânc îngropat

în temnița asta ca să fie descoperit. Primarul își încolăci brațele în jurul ceasului, încercând în zadar să-i înăbușe tic-tacul vetust și statornic.

¹ Ianuarie (în limba franceză în original) (n.red.)

La orele trei din după-amiaza zilei următoare (potrivit ceasului deșteptător), un ofițer intră în celulă: era primul ofițer pe care-l vedeau în ultimele săptămâni – unul foarte tânăr, a cărui lipsă de experiență se vădea până și-n mustața ciuntită de brici în partea stângă. Era la fel de stingherit ca un școlar care-și face pentru prima oară intrarea pe o scenă, la împărțirea premiilor. Cu un glas tăios, menit să dea impresia unei forțe care-i lipsea, le vorbi astfel:

— Aseară au fost omorâți în oraș câțiva oameni. Aghiotantul guvernatorului militar, un sergent și o fată care mergea cu bicicleta. De fată nu ne pasă. Francezii au dreptul să-și omoare femeile.

Era limpede că-și pregătise cu grijă acest discurs, dar cam exagera cu ironia, iar glasul lui semăna cu acela al unui actor amator: întreaga scenă părea la fel de ireală ca o șaradă.

— Știți pentru ce vă aflați aici, în locul acesta, unde trăiți liniștiți, având rații de alimente asigurate, în timp ce oamenii noștri muncesc și luptă, continuă el. Ei bine, acum va trebui să achitați nota de plată pentru hotel. Nu dați vina pe noi, dați vina pe asasinii de un neam cu voi! Am primit ordin ca unul din zece să fie împușcat. Câți sunteți la număr în acest lagăr? Numărați-vă! porunci ofițerul, cu o voce aspră.

Iar oamenii se supuseră, în silă.

— ...douăzeci și opt, douăzeci și nouă, treizeci...

Știa că ofițerul știa, chiar fără să-i fi numărat. Era doar o părțică din șarada lui, la care nu voia să renunțe.

— Așadar, încheie el, trebuie să alegeți trei dintre voi. Nu ne pasă care

anume. Puteți alege singuri. Ceremoniile funebre vor începe la orele șapte ale dimineții de mâine.

Șarada se terminase: pașii ofițerului se depărtau, izbind apăsător asfaltul. Chavel se întrebă o clipă ce cuvânt fusese obiectul șaradei – „noapte”, „fată” sau poate „treizeci”? Mai mult ca sigur însă că era vorba de cuvântul „ostatic”.

Tăcerea domni multă vreme în celulă, până când un alsacian pe nume Krogh spuse:

— Vasăzică trebuie să ne oferim voluntari?

— Prostiil îl rezezi unul din funcționari, un tip mai în vârstă, subțirel, cu pince-nez. N-o să se ofere nimeni voluntar. Trebuie să tragem la sorți. Și adăugă: Dacă nu cumva credeți că s-ar cuveni să ne luăm după vârstă, adică bătrânii să iasă primii...

— A, nu! protestă cineva. Ar fi nedrept.

— E legea firii.

— Nici măcar legea firii, zise un altul. Eu am avut un copil, o fetiță care-a murit la vârsta de cinci ani...

— Trebuie să tragem la sorți, spuse primarul cu hotărâre în glas. E singurul mijloc cinstit.

Și, cu palmele încă lipite peste pântec, pentru a-și ascunde ceasul, al cărui tic-tac zgomotos se auzea totuși în întreaga baracă, adăugă:

— Doar cei neînșurați. Cei înșurați nu trebuie să intre la socoteală. Au răspunderi...

— Ha, hal izbucni Pierre. Știm noi ce urmărești. De ce să scape ai înșurați? Ei și-au trăit traiul. Matale, firește, ești înșurat, nu-i așa?

— Mi-am pierdut soția, îi răspunse primarul. Acum nu mai sunt însurat. Dar dumneata...?

— Sunt însurat, zise Pierre.

Primarul începu să-și dezlege ceasul: faptul că rivalul său era căsătorit, deci în afara pericolului, părea să-i confirme convingerea că el însuși, ca posesor al timpului, era sortit să fie următoarea victimă. Rotindu-și privirea de la un deținut la altul, se opri asupra lui Chavel – poate fiindcă era singurul care purta vestă, numai bună pentru a prinde de ea un lăntug.

— Domnule Chavel, îi spuse, aș dori să păstrezi acest ceas, în cazul când...

— Ați face mai bine să alegeți pe altcineva, îl întrerupse avocatul. Eu nu sunt căsătorit.

Funcționarul mai vârstnic se amestecă din nou în vorbă:

— Eu sunt căsătorit. Am dreptul să-mi spun cuvântul. Soluția propusă nu-i deloc bună. Trebuie să tragem cu toții la sorti. Nu va fi pentru ultima oară, așa că închipuiți-vă cum o să arate celula asta dacă o s-avem o clasă privilegiată, gândiți-vă la cei care-ar rămâne la urmă. Ceilalți ar începe curând să ne urască, pentru că le-ar fi teamă...

— Are dreptate, zise Pierre.

Primarul își legă din nou ceasul.

— Faceți cum vreți, spuse el. Dar, dacă impozitele ar fi fixate după criteriul ăsta...

Și schiță un gest deznădăjduit.

— Cum tragem la sorti? întrebă Krogh.

— Cel mai rapid mijloc ar fi să scoatem niște bilețele dintr-o gheată, propuse

Chavel.

— Ce rost are să ne grăbim? întrebă Krogh, disprețuitor. Acesta e ultimul joc al unora dintre noi. Mai bine să-l jucăm cu plăcere. Eu zic să dăm cu banul.

— Nu merge, protestă funcționarul. Când dai cu banul, șansele nu sunt egale.

— Singurul mijloc e să tragem la sorți, stăruie primarul.

Funcționarul pregăti bilețelele, sacrificându-și una din scrisorile primite de acasă. O reciti în grabă, pentru ultima oară, apoi o rupse în treizeci de bucățele. Pe trei dintre acestea desenă o cruce cu creionul, după care împături toate bucățelele de hârtie.

— Krogh are ghetele cele mai mari, zise el. Azvârliră pe podea bilețelele și le vârâră apoi în gheată.

— Le vom scoate pe rând, în ordine alfabetică, spuse primarul.

— Să începem cu litera Z, propuse Chavel.

Își cam pierduse cumpătul. Simțea nevoia unei băuturi tari. Începu să-și ciupească buza, de care atârna o pieleță uscată.

— Cum doriți, zise șoferul de camion. E careva înaintea lui Voisin? Așadar, încep eu...

Și, vârându-și mâna în gheată, scotoci cu grijă, ca și cum s-ar fi gândit la un anumit bilețel. După ce-l scoase, îl despături și-l privi cu mirare, exclamând:

— Asta e!

Apoi se așeză la loc și-și scoase din buzunar o țigară, dar, când o duse la buze, uită să și-o aprindă.

Chavel se simțea copleșit de o bucurie imensă și rușinoasă. Avea sentimentul

că era salvat: încă douăzeci și nouă de oameni trebuiau să mai tragă la sorti, dar nu rămăseseră decât două bilețele marcate. Șansele în favoarea lui crescuseră brusc, de la zece la unu, la paisprezece la unu: zarzavagiul trăsese un bilețel și făcea semne, nu prea entuziaste, că scăpase de pericol. Încă de la bun început devenise limpede că orice manifestare de entuziasm era interzisă: nu-ți puteai bate joc de un condamnat dându-ți pe față bucuria...

Din nou, o neliniște surdă – nu putea fi încă vorba de spaimă – se cuibări în pieptul lui Chavel. Era ca un fel de strângere de inimă: se pomeni căscând, în vreme ce al șaselea deținut scotea un bilețel alb. Dar, când al zecelea trase și el un bilețel – era vorba de Janvier – avocatul simți un fior de neliniște la gândul că șansele redeveniseră aceleași ca la început. Unii deținuți scoteau din gheață primul bilețel atins de degetele lor; alții păreau încredințați că soarta încerca să le impună un anumit bilețel, astfel încât lăsaui să cadă înapoi în gheață bilețelul abia scos și alegeau un altul. Timpul trecea cu o incredibilă încetineală, iar individul care purta numele de Voisin ședea rezemat de perete, cu țigara neaprinsă între buze, fără să le dea vreo atenție celorlalți.

Șansele se micșoraseră – unu la opt – când funcționarul mai vârstnic, pe nume Lenôtre, trase al doilea bilețel marcat. Dregându-și glasul și potrivindu-și pince-nez-ul ca și cum ar fi vrut să se asigure că nu greșește, rosti, cu un zâmbet vag, nedecis:

— A, domnule Voisin, îmi dai voie să-ți țin tovărășie?

De data aceasta, Chavel nu simți nici o bucurie, cu toate că șansele crescuseră din nou în favoarea lui, ajungând la covârșitoarea proporție de cincisprezece la unu: era însă uluit de curajul acestor oameni simpli. Ar fi vrut ca toată

povestea asta să ia sfârșit cât mai grabnic; întocmai ca la un joc de cărți prelungit peste măsură, ar fi vrut ca unul din parteneri să-i pună capăt, aruncând cărțile pe masă. Lenôtre, care se așezase lângă Voisin, cu spatele la perete, întoarse bilețelul pe dos: era un crâmpei dintr-o scrisoare.

— De la nevastă? îl întrebă Voisin.

— De la fică-mea, îi răspunse Lenôtre. Scuză-mă!

Și, ducându-se la sacul lui de dormit, scoase din el un bloc cu hârtie de scris. Se așeză apoi din nou lângă Voisin și începu să scrie, cu grijă, fără grabă – un scris subțire și citeț. Șansele erau din nou de unu la zece. Ele păreau însă să se micșoreze, îndreptându-se spre Chavel cu o înspăimântătoare inevitabilitate: nouă la unu, opt la unu... Ai fi zis că-l arată cu degetul. Deținuții scoteau bilețelele rămase din ce în ce mai grăbiți și mai nepăsători – Chavel îi suspecta că posedă anumite informații, că știe bine că *el* era cel vizat. Când îi veni rândul să tragă la sorți, mai rămăseseră doar trei bilețele, astfel încât faptul că opțiunile posibile erau atât de puține la număr i se părea lui Chavel monstruos de nedrept. Scoase un bilețel din gheată, dar, convins că-i fusese anume pregătit de tovarășii săi și că era însemnat cu o cruce, îl aruncă înapoi în gheată și apucă un altul.

— Ai tras cu ochiul, avocatule! îi strigă unul dintre cei doi, dar celălalt îl liniștește, spunându-i:

— N-a tras cu ochiul. Acum are bilețelul marcat.

— Vino-ncoace, domnule Chavel, așază-te alături de noi! îl pofti Lenôtre.

Era ca și cum l-ar fi poftit să ia loc la cea mai bună masă, într-un restaurant de lux.

— A, nu, exclamă Chavel, aruncând bilețelul pe podea. N-am fost niciodată de acord cu tragerea la sorți! Nu mă puteți sili să mor pentru voi!...

Ceilalți îl priveau cu mirare, dar fără dușmănie. Doar era un „domn”. Nu-l judecau după propriile lor criterii: făcea parte dintr-o clasă socială greu de înțeles, iar la început atitudinea lui nu li se păru nici măcar lașă.

— Șezi jos și odihnește-tel îi spuse Krogh. Ai scăpat de griji.

— Nu-mi puteți face așa ceva! protestă Chavel. E absurd. Nemții n-au să mă accepte. Sunt un om cu stare.

— Hai, domnule Chavel, nu mai pune atâta la inimă! îi spuse Lenôtre. Dacă n-o fi azi, o să fie mâine...

— Nu-mi puteți face una ca asta! repetă Chavel.

— Nu noi ți-o facem, zise Krogh.

— Ascultați-mă! îi imploră avocatul, ridicând bilețelul, sub privirile ațâțate și înduioșate ale celorlalți. Li ofer o sută de mii de franci celui care va lua acest bilețel.

Își ieșise din fire, literalmente: era ca și cum o fință calmă, ascunsă undeva în el, ar fi ascultat această propunere absurdă și i-ar fi privit trupul cuprins de o frică rușinoasă.

„E o scenă grozavă!” îl auzi el pe acest Chavel calm șoptindu-i în ureche, cu o ironie amuzată. „Dă-i înaintel! Ar fi trebuit să te faci actor, bătrâne! Nu e prea târziu nici acum. Ai o șansă...”

Trecând cu pași repezi de la un deținut la altul, Chavel îi flutură fiecareia pe la nas bilețelul, de parcă ar fi fost un prețuitor la o licitație.

— O sută de mii de franci! le spunea rugător.

Iar ei îl priveau cu un soi de milă: era singurul om bogat din mijlocul lor, iar aceasta era o ocazie unică. Neavând posibilitatea de a face comparații, își spuneau că atitudinea asta o fi pesemne o caracteristică a clasei sale, întocmai cum un pasager care debarcă de pe un pachetot într-un port străin pentru a lua masa într-un restaurant judecă o dată pentru totdeauna caracterul unei întregi națiuni după omul de afaceri viclean care se nimerește la aceeași masă.

— O sută de mii de franci! repetă el, în timp ce calmul și nerușinatul Chavel din fundul sufletului său îi șoptea: „Începi să devii monoton. De ce te zgârcești? De ce nu le oferi tot ce pozezi?”

— Liniștește-te, domnule Chavel! îi spuse Lenôtre. Gândește-te o clipă: nimeni n-o să-și dea viața pentru niște bani pe care nu-i va putea cheltui cu folos niciodată.

— Vă dau tot ce am! exclamă Chavel cu o voce gătuită de deznădejde. Banii, pământul, casa din Saint Jean de Brinac...

Voisin îl întrerupse, cu iritare:

— Nici unul dintre noi nu vrea să moară, domnule Chavel.

— Liniștește-te, domnule Chavel, repetă și Lenôtre, pe un ton ce i se păru scandalos de suficient istericului avocat.

— Totul izbuti să mai îngaiame Chavel, cu voce stinsă.

Începuseră să-și piardă răbdarea. Toleranța e o chestiune de răbdare, răbdarea e o chestiune de nervi, iar nervii lor erau foarte încordați.

— Şezi aici şi ȋine-ȋi gura! ȋl repezi Krogh.

Lenȋtre ȋi făcu ȋnsă loc lângă el, bătând cu un gest prietenesc podeaua.

„Gata!“ ȋi şopti Chavel cel calm. „Gata! N-ai fost prea convingător. Trebuie să te gândeşti la altceva...”

Cineva ȋi vorbi:

— Mai spune-mi! Poate că mă-nvoiesc.

Era Janvier.

Nu se așteptase de fapt nici o clipă la o asemenea reacție: nu speranța, ci isteria îi dictase comportamentul, iar acum îi trebui un răgaz destul de lung ca să se convingă că omul nu-și bătea joc de el. Repetă, așadar:

— Îți dau tot ce am.

Isteria se coji de pe el ca o bucată de piele, lăsând în urmă un sentiment de rușine.

— Nu-ți râde de ell spuse Lenôtre.

— Nu râd deloc. Vreau cu adevărat să cumpăr bilețelul.

Se lăsă o liniște adâncă, de parcă nimeni n-ar fi știut ce să mai facă. În ce fel poate cineva să-i predea altuia tot ce posedă? Se uitau la avocat ca și cum s-ar fi așteptat ca acesta să-și golească buzunarele.

— Îmi vei lua locul? îl întrebă Chavel pe Janvier.

— Da, răspunse acesta.

— Atunci, la ce ți-ar folosi banii lui? îl întrebă Krogh, enervat.

— Păi, pot face un testament, nu-i așa?

Voisin își scoase brusc din gură țigara neaprinsă și o azvârli pe podea, exclamând:

— Nu-mi place toată tărășenia asta. De ce nu se pot petrece lucrurile în chip firesc? Dacă eu și Lenôtre nu putem să ne cumpărăm viețile noastre, de ce să și-o cumpere ăsta pe-a lui?

— Calmează-te, domnule Voisin! îi spuse Lenôtre.

— Nu e drept, stăruie Voisin.

Sentimentele îi erau împărtășite de mai toți deținuții: se arătaseră răbdători cu

istericalele lui Chavel – la urma urmei, nu e glumă să mori, și nu te poți aștepta din partea unui „domn” să se comporte la fel ca oamenii de rând. „Domnii” sunt, îndeobște, cam slabi de înger... Dar ceea ce se întâmpla acum era altceva: așa cum spusese Voisin, „nu era drept”. Numai Lenôtre privea calm situația: lucrase toată viața în comerț și văzuse de pe scaunul lui o mulțime de afaceri în care nu ieșea în câștig omul cel mai bun.

— Drept? se amestecă în vorbă Janvier. De ce n-ar fi drept ca eu să fiu lăsat să fac ce poftesc? Dacă ați fi în stare, v-ați îmbogăți cu toții, dar n-aveți curaj. Pe când eu, dacă mi se ivește o șansă, n-o las să-mi scape. Drept? Păi sigur că-i drept! O să mor ca un om bogat, iar cine zice că nu-i drept ducă-se naibii!

Începu iar să tușească – boabele de mazăre se rostogoliră din nou în tingire. Nimeni nu i se mai împotrivi: avea de pe acum manierele unuia care-ar fi fost stăpân pe o jumătate din lume. Își schimbau criteriile de parcă ar fi fost niște haltere mutate de pe un umăr pe altul: omul care fusese cândva bogat aproape că devenise unul de-al lor, în timp ce capul lui Janvier se și mistuise în negura bogăției.

— Vino-aici! îi porunci Janvier avocatului. Așază-te!

Iar Chavel se supuse – umbla cu spinarea ușor îndoită, parcă rușinat de succesul lui.

— Matale ești avocat, urmă Janvier. Trebuie să așterni totul pe hârtie, în forma cuvenită. Despre câți bani e vorba?

— Vreo trei sute de mii de franci. Nu-ți pot spune precis.

— Dar locul ăla, despre care vorbeai? Saint Jean...

— Șase pogoane și o casă.

— Proprietate personală?

— Da.

— Dar la Paris, unde locuiești? Ai și acolo o casă?

— Doar un apartament, dar nu-s proprietarul lui.

— Mobilier?

— Nu, doar niște cărți.

— Stai jos! Să-mi faci – cum îi zice? – un act de donație.

— Bine. Dar dă-mi o hârtie!

— Poți folosi carnetul meu, propuse Lenôtre.

Chavel se așeză lângă Janvier și începu să scrie:

„Subsemnatul Jean Louis Chavel, avocat, cu domiciliul pe Rue Miromesnil nr. 119, Paris, și în localitatea Saint Jean de Brinac... toate bunurile și acțiunile, banii din contul meu de bancă... întreg mobilierul și averea mea mobilă... proprietatea personală din Saint Jean de Brinac...”

— Am nevoie de doi martori, încheie el, iar Lenôtre se oferă numaidecât, ca de obicei, apropiindu-se de avocat, ca și cum ar fi răspuns la soneria prin care patronul îl chema în biroul lui.

— Nu dumneata! îl repezi Janvier. Îmi trebuie oameni vii ca martori!

— N-ai vrea dumneata? îl întrebă Chavel pe primar, cu un aer smerit, de parcă el, nu Lenôtre, ar fi fost un biet funcționar.

— Acesta e un act foarte bizar, zise primarul. Nu știu dacă un om de rangul meu ar trebui să semneze...

— Atunci o să-l semnez eu, spuse Pierre și-și puse iscălitura sub cea a avocatului.

— Ar fi mai bine să găsiți un martor mai demn de încredere, zise primarul.

Omul acesta ar declara orice pentru o băătură.

Și se iscăli el însuși, deasupra iscăliturii lui Pierre. În timp ce se apleca, ceilalți putură auzi ticăitul ceasului ascuns în buzunarul lui – anunța puținul timp care mai rămăsese înainte de căderea întunericului.

— Și acum, testamentul, zise Janvier. Treci în el totul – las maică-mii și soră-mii tot ce am, în părți egale.

— Asta e simplu, îl asigură Chavel. Doar câteva rânduri.

— A, nu! protestă Janvier. Înșiri din nou bunurile și acțiunile, și banii din bancă, și proprietatea personală... Ele o să vrea să le arate vecinilor ce fel de om am ajuns.

După ce avocatul așternu pe hârtie inventarul, Krogh și zarzavagiul își puseră iscăliturile.

— Matale să păstrezi documentele, îl rugă Janvier pe primar. Nemții ar putea să te lase să le expediezi, după ce-au să isprăvească cu mine. Sau, dacă nu, va trebui să le păstrezi până la terminarea războiului...

Începu să tușească, rezemându-se de perete, cu aerul unui om sleit de puteri. Apoi spuse:

— Sunt un om bogat. Totdeauna am știut c-o s-ajung bogat!

Lumina părăsea treptat încăperea, rostogolindu-se ca un covor de la un capăt la celălalt. Întunericul îl mistui pe Janvier, dar funcționarul așezat lângă Voisin mai avu destulă lumină ca să poată scrie. În celulă se lăsă o liniște sumbră, isteria luase sfârșit, și nu mai era nimic de spus. Ceasul de buzunar și ceasul deșteptător ticăiau spre noapte, fiecare în alt ritm, iar Janvier tușea din când în când.

— Chavel, zise el după ce se întunecase de-a binelea. Vorbește-mi despre

casa mea!

Era ca și cum ar fi chemat un servitor, iar Chavel se supuse.

— E cam la trei kilometri depărtare de sat.

— Câte camere are?

— Un salon, biroul meu, sufrageria, cinci dormitoare, încăperea unde primesc clienții, firește, o baie, o bucătărie, camera servitorilor...

— Vorbește-mi despre bucătărie!

— Nu prea știu multe despre bucătărie. Decât că-i o încăpere mare, podită cu piatră. Menajera mea era mulțumită.

— Unde-i acum dumneaei?

— Nu mai am nici o menajeră. Când a izbucnit războiul, mi-am încuiat casa. Am avut noroc: nemții nu s-au atins de ea.

— Dar grădina?

— O mică terasă deasupra unei pajiști: terenul e în pantă, așa că se poate vedea întreaga priveliște până la râu, iar dincolo de el, satul Saint Jean...

— Cultivai o sumedenie de legume?

— Da. Și pomi fructiferi: meri, pruni, aluni. E și o seră.

Continuă să vorbească, atât pentru sine însuși, cât și pentru Janvier:

— Când intri în grădină, nu vezi casa. E o poartă de lemn și o alee lungă și curbă, pietruită, străjuită de pomi și tufișuri. Te pomenești deodată în fața terasei, după care aleea se bifurcă: poteca din stânga duce la clădirile servitorilor, iar cea din dreapta, la ușa din față. Maică-mea obișnuia să stea la pândă, ca să-i observe pe vizitatorii pe care nu voia să-i vadă. Nimeni nu putea să intre în casă fără ca ea să observe. Bunicul meu, pe când era tânăr, făcuse tot așa...

— Cât de veche e casa? îl întrerupse Janvier.

— Două sute douăzeci și trei de ani, îi răspunse avocatul.

— Prea veche. Mi-ar fi plăcut ceva mai modern. Maică-mea suferă de reumatism.

Întinericul îi învăluisese de mult pe amândoi, iar acum ultima rază de lumină dispăru de pe tavanul celulei. Oamenii se pregătiră mașinal de somn. Începură să-și scuture, să-și lovească și să-și îmbrățișeze pernele, de parc-ar fi fost niște copii. Filosofii afirmă că trecutul, prezentul și viitorul există simultan, și nu încapă îndoială că, în beznă aceea grea, multe trecuturi prindeau viață: un camion urca pe Boulevard Montparnasse, o fată își întindea buzele spre a fi sărutate, un consiliu municipal alegea un primar... Iar în mințile celor trei deținuți, viitorul se înfățișa la fel de inalterabil ca nașterea – o pistă de zgură lungă de cincizeci de metri și un zid de cărămidă crăpat și scorjit.

Acum, când criza de isterie îi trecuse, Chavel avea sentimentul că pista aceea simplă era infinit preferabilă drumului lung și întunecos pe care călca el însuși.

PARTEA A II-A

Un om care-și spunea Jean-Louis Charlot pășea pe aleea ce ducea spre casa din Saint Jean de Brinac.

Totul era la fel cum și-l amintea, și totuși părea să se fi schimbat oarecum, de parcă atât el, cât și locul îmbătrâniseră, fiecare în alt ritm. Cu patru ani în urmă, închisese casa, dar, în vreme ce pentru el timpul rămăsese aproape încremenit, aici timpul gonise înainte. Casa îmbătrânise imperceptibil, de-a lungul câtorva sute de ani – ani care nu însemnau decât o umbră crescută pe zidurile de cărămidă. Ca o femeie în vârstă, casa putea să pară tânără, cât timp nu-i priveai fața; acum însă, după patru ani, își pierduse aerul tineresc: zbârciturile răzbăteau prin smalțul ce nu fusese reîmprospătat.

Pietrișul de pe alee era năpădit de buruieni; un copac se prăbușise de-a curmezișul aleii și, deși cineva retezase crengile ca să le folosească pentru foc, trunchiul copacului zăcea încă acolo, dovedind că de multe anotimpuri nici un automobil nu mai ajunsese până-n pragul casei. Fiece pas îi era familiar individului bărbos care se apropia cu băgare de seamă, ca un străin. Se născuse aici: în copilărie se jucase de-a v-ați ascunselea în tufișuri; adolescent, străbătuse în sus și-n jos aleea umbroasă, purtând în suflet melancolia și dulceața primei iubiri. Cu vreo zece metri mai încolo va da peste o porțiță, dincolo de care începea poteca străjuită de tufe de laur ce ducea spre grădina bucătăriei.

Nu găsi însă nici o porțiță: doar stâlpii ei îi arătară că memoria nu-l înșelase. Până și cuiele care țineau balamalele fuseseră scoase cu grijă, spre a fi folosite altundeva, în scopuri mai urgente. Se depărtă de alee: încă nu voia să privească în față casa. Întocmai ca un criminal care se întoarce la locul crimei sau ca un

îndrăgostit care se întoarce la locul despărțirii, mergea cu ochii: nu îndrăznea să umble în linie dreaptă și să-și încheie prea repede pelerinajul, căci nu i-ar mai fi rămas nimic de făcut după aceea.

Sera fusese lăsată în paragină ani de zile, deși își amintea că-i spusese bătrânului lucrător să cultive grădina pentru a vinde zarzavaturile la Brinac indiferent la ce prețuri. Poate că bătrânul murise și nimeni din sat nu luase inițiativa de a-l înlocui cu de la sine putere. Sau poate că nu mai rămăsese nimeni în sat. De pe movila de pământ de lângă seră putea vedea biserica urâtă, de cărămidă roșie, a cărei turlă împungea cerul ca un semn de exclamație, încheind o frază pe care n-o putea citi din locul acela.

Văzu apoi că fusese totuși semănat ceva: un petic de pământ fusese curățat de buruieni, să poată crește pe el cartofii, verzele, conopidele. Era ca o grădină oferită unor copii ca s-o cultive: un spațiu ceva mai mare decât un covor. De jur împrejur domnea pustiu. Își aminti de ceea ce fusese aici odinioară – răsadurile de căpșune, tufele de coacăze și zmeură, ierburile cu mireasmă dulce-amăruie. Zidul ce despărțea grădina de câmpuri se năruise într-un loc sau poate că vreun hoț își croise drum prin zidul vechi de piatră pentru a ajunge în grădină; dar asta se întâmplase demult, căci peste pietrele căzute crescuseră urzici.

Privi îndelung prin deschizătură pajiștea ce cobora spre râu și spre lunca lui cu ulmi – o priveliște pe care timpul n-o putuse schimba. Un cămin, obișnuia el să-și spună, e ceva care-ți aparține, dar lucrurile care ți-au aparținut cândva sunt apăsate de blestemul schimbării. Ceea ce nu fusese al lui rămăsese neschimbat și-l întâmpina acum cu prietenie. Această priveliște nu-i aparținea nici lui, nici altcuiva: era însuși căminul după care tânjise.

Nu mai avea altceva de făcut decât să plece. Dar, dacă ar fi plecat, ce altceva ar fi putut face decât să se înece în râu? Își pierduse aproape toți banii: după nici o săptămână de libertate, își dăduse seama că nu era chip să găsească de lucru.

La orele șapte dimineța (șapte și cinci, potrivit ceasului de buzunar al primarului, șapte și două minute, potrivit ceasului deșteptător al lui Pierre), nemții veniseră să-i ia pe Voisin, Lenôtre și Janvier. Stând cu spatele rezemat de perete, el se uita la fețele tovarășilor săi, în așteptarea împușcăturilor, cu sufletul copleșit de cea mai cumplită rușine încercată vreodată până atunci. Ajunsese să fie, ca și ei, un om fără bani și fără rang, iar ei îl acceptaseră pe negândite, începând să-l judece după propriile lor criterii și, firește, să-l condamne. Rușinea pe care-o încerca în clipa asta, când pășea ca un cerșetor spre ușa casei, era aproape la fel de adâncă. Fără voia lui, își dăduse seama că-l putea folosi pe Janvier chiar și după moartea acestuia.

Ferestrele goale îl priveau ca ochii unor deținuți înșirați roată sub pereții unei celule. Ridicându-și privirea, văzu totul: cercevelele nevopsite, geamurile sparte ale încăperii unde-și avusese cândva biroul, balustrada terasei, ruptă în două locuri. Privirea i se aținti apoi din nou asupra picioarelor care călcau pe pietriș. Casa i se părea pustie, dar când dădu colțul terasei și păși încet spre ușă, văzu aceleași semne mărunte pe care le observase în grădina bucătăriei. Treptele erau curate. Întinse mâna spre sonerie și apăsă pe buton, cu un gest izvorât din deznădejde. Încercase din răspuțuri să nu se întoarcă, dar iată-l ajuns în pragul casei.

Când Jean-Louis Charlot se întorsese la Paris, drapelele bucuriei încă mai fluturau, deși trecuseră câteva luni de la eliberarea orașului. Căpuțele ghetelor lui erau încă bune, dar tălpile se subțiaseră ca hârtia, iar costumul negru, avocățesc, purta urmele multor luni de detenție. În celulele unde fusese închis, avusese impresia că era îmbrăcat corect, dar acum lumina crudă a soarelui îi pipăia hainele întocmai ca un telal, scoțând la iveală stofa uzată, nasturii lipsă, murdăria generală. Se consolase oarecum la gândul că și Parisul era murdar.

Charlot ascundea în buzunar un brici învelit într-o bucată de ziar și o rămășiță de săpun; mai avea și vreo trei sute de franci. Acte n-avea, avea însă ceva mai bun decât orice act – un bilețel în care nemții trecuseră cu vreun an înainte detaliile incorecte pe care le dăduse, inclusiv numele de Charlot. Ofițerul comandant al închisorii i-l pusese la dispoziție. În Franța, un asemenea document era în momentul acela mult mai prețios decât actele legale, deoarece nici un colaboraționist nu putea să posede un dosar de prizonierat la nemți, autentificat cu fotografii luate din față și din profil. Fața se cam schimbase, de când Charlot își lăsase barbă, dar, la o cercetare atentă, rămăsese totuși aceeași. Nemții erau niște arhivari foarte meticuloși: fotografiile pot fi lesne înlocuite pe un document, chirurgia estetică poate înlătura sau adăuga cicatrici, dar nu-i chiar atât de simplu să modifice dimensiunile reale ale craniului, dimensiuni pe care nemții le menționaseră cu mare precizie.

Cu toate acestea, nici un colaboraționist nu s-ar fi putut simți mai urmărit decât Charlot, căci trecutul lui era deopotrivă de rușinos: n-ar fi putut explica nimănui în ce fel își pierduse banii – dacă nu cumva acest lucru se și aflase. La colțurile străzilor prin care trecea, îl oprea în loc privirea unor oameni cu fețele vag

familiale, iar în autobuze nu mai îndrăznea să se urce, de teama unor spinări pe care-și imagina că le știe. Se pomenise într-un Paris ce-i era străin. Parisul lui fusese totdeauna un mic Paris: în arcul lui strâmt încăpeau propriul apartament, tribunalele, opera, Gara Montparnasse și două-trei restaurante: între aceste puncte, nu cunoștea decât drumul cel mai scurt. Acum însă, ajungea să facă un pas ca să nimerească într-un teritoriu necunoscut: metrour se căsca sub el ca o junglă; Combat² și cartierele periferice erau ca un deșert prin care putea să se plimbe în voie.

Avea însă altceva de făcut decât să se plimbe: trebuia să-și găsească o slujbă. În unele momente, după primul pahar de vin băut în libertate, se simțea în stare s-o ia de la început; să agonisească adică din nou banii pe care-i cedase. Într-o zi visă chiar, treaz fiind, că-și răscumpăraseră casa din Saint Jean de Brinac și că se plimba fericit prin încăperile ei; se trezi însă văzându-și în carafa cu apă fața – fața bărboasă a lui Charlot: era fața eșecului. Ce ciudat, își spunea, că o criză de nervi îi brăzdase fața, făcând-o să semene cu aceea a unui vagabond! Recunoștea însă că nu o singură criză, ci o viață întreagă pregătise această schimbare. Un artist nu-și pictează pânza doar în câteva ore, ci în toți anii de experiență care preced mișcarea penelului: la fel se întâmplă și cu eșecul. Fusese un bun avocat și avusese norocul de a moșteni mai mulți bani decât cei pe care-i câștigase vreodată. Dacă ar fi depins doar de el, n-ar fi ajuns niciodată pe culmile unde ajunsese. Cel puțin așa credea acum.

Totuși, făcu mai multe încercări de a-și câștiga existența într-un mod rezonabil. Solicită, de pildă, un post de profesor la unul din nenumăratele institute de limbi străine din capitală. Cu toate că războiul încă mai bombănea dincolo de granițele Franței, școala Berlitz și alte institute similare propășeau: existau o

mulțime de soldați străini dornici să învețe limba franceză pentru a lua locul turiștilor din timp de pace.

Un tip subțirel și spilcuit, îmbrăcat într-un frac care cam mirosea a naftalină, îl luă la întrebări, după care îi spuse:

— Mă tem că accentul dumitale nu-i suficient de bun.

— Nu-i suficient de bun?! exclamă Charlot.

— Nu-i suficient de bun pentru institutul nostru. Noi cerem un nivel foarte înalt. Profesorii noștri trebuie să aibă cel mai bun accent parizian. Regret, domnule.

Individul vorbea teribil de clar, ca și cum ar fi fost obișnuit să se adreseze numai străinilor, și folosea îndeobște frazele cele mai simple – fusese instruit după metoda directă. În timp ce-i vorbea, nu-i slăbea din ochi ghetele scâlciate.

Individul avea ceva care-i amintea de Lenôtre. De îndată ce ieși din institut, Charlot se gândi că și-ar putea câștiga existența ca notar: cunoștințele sale juridice îi puteau fi de folos, iar ca explicație putea invoca faptul că într-o vreme sperase să intre în Barou, dar nu-și dusese la bun sfârșit studiile din lipsă de bani...

Citind un anunț la mica publicitate a ziarului *Le Figaro*, merse la adresa indicată – al treilea etaj al unei clădiri cenușii și înalte, în apropiere de Boulevard Haussmann. Biroul în care se pomeni intrând făcea impresia că tocmai fusese dereticat după ocupația inamică; praful și paiele fuseseră îngrămădite cu mătura înspre pereți, iar mobila arăta ca scoasă din lăzile în care ar fi putut să fie pusă la adăpost cu mulți ani în urmă. Când ia sfârșit un război, uiți cât ai îmbătrânit tu însuși, odată cu lumea: e nevoie de o piesă de mobilier sau de o pălărie de damă ca să-ți redeștepte sentimentul timpului. Mobilierul acesta era lucrat din țevi de oțel, ceea ce dădea încăperii aerul unei săli a mașinilor dintr-un vapor, numai că, în

cazul de față, era vorba de un vapor eșuat vreme de mulți ani pe un banc de nisip: tuburile își pierduseră strălucirea. Demodate încă din 1939, păreau acum, în 1944, niște piese de muzeu. Charlot fu întâmpinat de un bătrânel: când mobila asta fusese nouă, trebuie să fi fost el însuși îndeajuns de tânăr pentru a se da în vânt după lucrurile la modă, șic, plăcute la vedere. Așezându-se printre fotoliile de oțel aruncate vraise, ca în sala de așteptare a unei instituții publice, bătrânelul îi spuse, cu mahnire în glas:

— Presupun că ai uitat totul, întocmai ca toți ceilalți...

— A, nu, îmi amintesc destule, îl asigură Charlot.

— Deocamdată nu putem plăti cine știe ce, dar, când lucrurile vor reintra în normal... Produsul nostru era foarte căutat pe vremuri...

— Aș fi dispus să primesc la început un salariu modest, zise Charlot.

— Principalul lucru este entuziasmul, urmă bătrânelul. Adică, trebuie să crezi în ceea ce vindem noi. În definitiv, produsul nostru și-a demonstrat valoarea. Înainte de război, am avut o cifră de afaceri foarte bună, foarte ridicată. Bineînțeles, într-un anumit sezon, dar la Paris găsești totdeauna vizitatori străini. Și chiar în provincie produsul nostru se vindea foarte bine. Ți-aș fi arătat cifrele, dar, din păcate, registrele noastre s-au pierdut.

Judecând după felul cum vorbea, ai fi zis mai degrabă că vrea să-l convingă pe un capitalist să investească în întreprinderea lui decât că pune întrebări unui om dornic să se angajeze acolo.

— Da, da, răspunse Charlot.

— Trebuie să facem din nou cunoscut produsul nostru. De îndată ce va fi cunoscut, nu se poate să nu fie la fel de popular ca mai înainte. Profesionalismul

se impune.

— Cred că aveți dreptate.

— Așa că vezi, urmă bătrânelul, trebuie să punem cu toții umărul... o întreprindere cooperatistă... simțul lealității... economiile dumitale vor avea un plasament sigur, îți promit!

Și-și flutură mâna peste deșertul cu fotolii tubulare.

Charlot n-avea să afle niciodată despre ce produs era vorba, dar, când ajunsese pe palierul inferior, văzu, într-o ladă proaspăt deschisă, burdușită cu paie, o lampă oribilă de birou, făcută din oțel, lungă de aproape un metru, în forma Turnului Eiffel. Tija ei semăna cu cablul unui vechi ascensor de hotel, iar becul i se înșuruba tocmai în vârf. Era poate singura lampă de birou pe care bătrânul putuse s-o procure la Paris – sau poate era, cine știe?, însuși „produsul“...

Trei sute de franci nu rezistă mult la Paris. Charlot răspunse la încă un anunț publicitar, dar patronul cu pricina îi ceru niște acte în regulă: nu se arată deloc impresionat de dosarul întocmit la închisoare.

— Asemenea hârtii pot fi cumpărate cu toptanul pentru o sută de franci, îi spuse el lui Charlot, refuzând să se lase convins de meticuloasele măsurători făcute de autoritățile nemțești. Nu e treaba mea să-ți măsoz craniul ori să-ți pipăi protuberanțele faciale. Du-te la primărie și fă rost de actele cuvenite. Pari un tip capabil. O să țin vacant postul până mâine la prânz...

Dar Charlot nu se mai întoarse.

Nu mâncase decât vreo două chifle în decurs de treizeci și șase de ore: deodată avu sentimentul că se găsea exact în punctul de unde pornise. Rezemat de un zid sub soarele după-amiezii târzii, i se păru că aude ticăitul ceasornicului

primarului. După atâta drum și atâtea cazne, se regăsea la capătul pistei de zgură, cu spatele la zid. Trebuia să moară – ar fi fost mai bine să moară bogat și să-i scutească astfel de necazuri pe ceilalți. O porni încetișor spre Sena.

La un moment dat nu mai auzi ticăitul ceasornicului: în locul acestuia, i se păru că aude niște pași înfundați care-l urmăreau oriîncotro ar fi mers. Era poate o nălucire, întocmai ca tic-tacul acela, își spuse. La capătul unei străzi lungi și pustii, zări apa strălucitoare a fluviului. Cu răsuflarea tăiată, se rezemă de o vespasiană și așteaptă o clipă, cu capul plecat, căci fluviul îi orbea ochii. Pașii târșiți se apropiară încet în spatele lui, apoi se opriră așa cum se oprise și tic-tacul ceasornicului. Charlot refuza să ia în serios asemenea năluciri.

Auzi un glas:

— Pidot!

Își ridică brusc privirea, dar nu văzu pe nimeni.

— Ești Pidot, nu-i așa? stăruie vocea.

— Unde ești? întrebă Charlot.

— Aici, firește.

După o pauză, vocea îi șopti parcă în ureche, aidoma conștiinței:

— Arăți groaznic. Abia te-am recunoscut. Spune-mi, vine careva?

— Nu.

În copilărie, la țară, în pădurile de dincolo de Brinac, obișnuia să creadă că florile sau rădăcinile copacilor pot începe să vorbească deodată, dar într-un mare oraș nu putea crede în vocile pietrelor de pavaj, mai ales când moartea era atât de aproape.

— Unde ești? întrebă el din nou.

Dar își dădu seama numaidecât că simțurile i se tociseră, căci văzu sub paravanul verde al vespasienei niște picioare, de la genunchi în jos. Picioarele astea erau îmbrăcate în niște pantaloni negri striati – pantalonii unui avocat sau ai unui doctor, ba chiar ai unui deputat –, însă pantofii erau plini de noroi.

— Sunt domnul Carosse, Pidot!

— Da?

— Știi cum e. Lumea nu te poate înțelege.

— Da.

— Ce puteam să fac? În definitiv, trebuia să țin pe picioare spectacolul. M-am purtat absolut corect – păstrând distanța cuvenită. Nimeni nu știe asta mai bine ca tine, sărmâne Pidot. Presupun că și împotriva ta au ceva?

— Sunt un om sfârșit.

— Curaj, Pidot! Să nu spui niciodată că mori. Un văr al meu de-al doilea, care-a fost la Londra în timpul războiului, se străduiește din răspuțeri să îndrepte situația. Cunoști desigur și tu vreunul din tipii ăia.

— De ce nu ieși de-acolo, ca să te pot vedea?

— Mai bine nu, Pidot. Fiecare în parte putem scăpa, dar împreună ar fi prea riscant... Vine careva, Pidot?

Pantalonii striati se mișcă, cuprinși de neastâmpăr.

— Nu-i nimeni.

— Ascultă, Pidot! Vreau să-i duci un mesaj doamnei Carosse. Spune-i că-s bine și că plec în sud. O să-ncerc să intru în Elveția, până se termină toată povestea asta. Bietul Pidot! Două sute de franci ți-ar fi de folos, ce zici?

— Da.

— Ți-i las aici, pe bordură. O să-i duci mesajul, nu-i așa, Pidot?

— Unde anume?

— Păi, la vechea adresă. Știi unde – la etajul trei. Sper că bătrâna mai are păr în cap. Un păr grozav, de care era mândră, căteaua! Ei bine, adio și noroc, Pidot!

Din vespasiană se auzi zgomot de pași, apoi pașii se depărtară în direcția contrară. Charlot se uită după străinul acela: un tip înalt, vânjos, îmbrăcat în negru, care șchiopăta puțin și purta pe cap o pălărie, ca acelea pe care le-ar fi purtat el însuși, cu atâția ani în urmă, între Rue Miromesnil și tribunal.

Pe bordura din vespasiană găsi o hârtie făcută sul: trei sute de franci. Oricine ar fi fost domnul Carosse, era mai bun la suflet decât îl arătau vorbele. Charlot râse – un râs care suna a gol în mijlocul nișelor metalice. Trecuse o săptămână și iată că se afla din nou în situația de la care pornise, cu trei sute de franci în buzunar. Era ca și cum în tot acest timp s-ar fi hrănit cu aer sau ca și cum o vrăjitoare aparent prietenoasă, dar în fond malefică, i-ar fi dăruit o pungă inepuizabilă, din care însă n-avea voie să scoată decât câte trei sute de franci. Nu cumva acești trei sute de franci reprezentau alocația pe care i-o acorda omul căruia îi dăruise trei sute de mii de franci ca să moară în locul lui?

„O să verific în curând treaba asta”, își spunea Charlot. „Ce rost ar avea să-mi drămuiesc această sumă ca să-mi ajungă o săptămână, la capătul căreia m-aș pomeni nu doar mai bătrân, dar și mai sărac?”

Era tocmai ora aperitivelor. Pentru prima oară de când pusese piciorul în capitală, Charlot păși pe propriul său teritoriu, unde cunoștea fiecă palmă de pământ. Până atunci nu avusese ochi să vadă cum se cuvine ciudățenia Parisului: o stradă nefamiliară ar fi putut întotdeauna să fie nefrecventată, dar abia acum remarcă

pustietatea acelei străzi, pe care lunecau biciclete, taxiuri silențioase și siluete bizare. Observă, de asemenea, cât de murdare și de jerpelite erau tendele prăvăliilor. Doar ici și colo vedea chipul familiar al câte unui străin, așezat la masa unde șezuse el însuși ani de zile și consumând aceeași băutură. Ai fi zis că-s rămășițele unui vechi parc floral, răsarite într-un deșert de bălării, după plecarea unui proprietar neglijent.

„La noapte o să mor“, își spuse Charlot. „Ce importanță ar avea dacă m-ar recunoaște cineva?“ Și, intrând pe ușa de sticlă a cafenelei unde obișnuia să se ducă pe vremuri, o porni drept spre colțul în care se așeza totdeauna – la capătul din dreapta al canapelei lungi de sub oglinda aurită. Locul era ocupat: se așezase acolo un soldat american, un tânăr cu pomeții înalți și cu o înfățișare aspră și candidă, de cățeluș. Chelnerul se înclina surâzător în fața lui și-i vorbea de parcă ar fi fost cel mai vechi mușteriu din local. Charlot se așeză la o masă și privi: întreaga scenă îi apărea ca un fel de adulter. Ospătarul-șef, care obișnuia să stea de vorbă cu el, trecu prin fața lui ca și cum nici n-ar fi existat și se opri la rându-i la masa americanului. Explicația veni în curând – teancul de bancnote pe care yankeul îl scoase pentru a achita consumația și care-i aminti brusc lui Charlot că avusese și el cândva un teanc de bancnote, că fusese și el bun platnic, pe când acum ajunsese nu atât un strigoi, cât un om fără prea mulți bani. Își bău coniacul și comandă un altul. Încetineala cu care era servit îl scotea din sărite. Îl chemă pe ospătarul-șef, care încercă să-l evite, dar în cele din urmă trebui să vină.

— Bună, Jules! i se adresă Charlot.

În ochii înguști luci o dezaprobare: ospătarului-șef nu-i plăcea să fie chemat pe nume decât de intimii săi, adică de cei care plăteau bine, își spuse Charlot. Apoi,

cu voce tare:

— Nu mă mai ții minte, Jules.

Individul deveni cam nervos: poate că tonul străinului îi suna familiar. Vremurile erau tulburi: unii clienți dispăruseră cu totul, alții, care stătuseră ascunși, se întorseseră schimbați de lunga perioadă de claustrare, iar pe alții, care nu stătuseră ascunși, era în interesul localului să-i descurajeze.

— Păi, n-ați mai trecut pe-aici cam de mulțișor, domnule...

Americanul începu să izbească în masă cu o monedă.

— Scuzați-mă, vă rog! zise chelnerul.

— A, nu, Jules, nu poți lăsa așa un vechi client! Nu te uita la barba mea! adăugă Charlot, ducându-și mâna la bărbie. Nu-l recunoști pe un anume Chavel?

Americanul izbi din nou cu moneda în masă, dar de data aceasta Jules nu-i mai acordă nici o atenție, ci-i făcu semn unui alt chelner să ia comanda.

— Păi, *monsieur* Chavel, v-ați schimbat atât de mult! spuse el. Sunt uluit... Auzisem că...

Era însă limpede că nu-și amintea ce anume auzise. Îi venea greu să-și amintească precis care dintre clienții săi fuseseră eroi și care dintre ei, trădători ori simpli mușterii.

— Nemții m-au azvârlit în închisoare, îi explică Chavel.

— A, asta era! exclamă Jules, răsuflând ușurat. Parisul e iarăși Paris, *monsieur* Chavel!

— Nu tocmai, Jules, zise Chavel arătând cu capul spre vechiul său loc de pe canapea.

— Voi avea grijă ca mâine locul să vă fie rezervat, *monsieur* Chavel. Ce-i cu

casa dumneavoastră din...am uitat unde era?

— Brinac. Acum e locuită de niște chiriași.

— N-a suferit stricăciuni?

— Nu cred. Dar încă n-am trecut pe-acolo. Ca să-ți spun adevărul, Jules, abia am venit la Paris, chiar astăzi. N-am bani de-ajuns nici măcar pentru un pat de hotel.

— V-aș putea găzdui câteva zile, *monsieur Chavel*?

— Nu, nu! O să mă descurc eu cumva.

— Fiți oaspetele nostru, măcar în seara asta. Încă un coniac, *monsieur Chavel*?

— Mulțumesc, Jules.

Trecuse cu bine proba, își spuse: capitalul lui era cu adevărat inepuizabil. Cei trei sute de franci rămâneau neatinși.

— Crezi oare în diavol, Jules?

— Bineînțeles, *monsieur Chavel*.

— N-ai aflat, Jules, că-mi vând casa din Brinac? îl întreabă el, ispitit să riște.

— Pentru un preț bun, *monsieur Chavel*?

Acesta simți brusc o adâncă antipatie față de Jules – i se părea de necrezut că un om poate fi atât de grosolan. Să nu fi avut nimic sfânt, nici un lucru de care să nu fie dispus să se despartă pentru o sumă de bani? Asemenea oameni și-ar vinde și sufletul...

— Îmi pare rău, spuse avocatul.

— Pentru ce, *monsieur Chavel*?

— Păi, după anii aceștia, n-avem oare cu toții motive să ne pară rău de

pierderea atâtor lucruri?

— Aici, *monsieur* Chavel, n-avem motive. Vă asigur că atitudinea noastră a fost totdeauna foarte corectă. Am avut grijă tot timpul să-i servim mai întâi pe francezi, chiar dacă neamțul era general.

Îl invidia pe Jules pentru capacitatea lui de a rămâne „corect”, pentru felul cum își salvase respectul de sine, cu ajutorul unor doze minime de politețe ori de neatenție. În ce-l privea pe el însă, a rămâne „corect” ar fi însemnat moartea.

— N-ai idee dacă din Gara Montparnasse mai pleacă vreun tren? îl întrebă el deodată.

— Doar vreo câteva, dar merg foarte încet. N-au combustibil. Se opresc la fiecare gară. Câteodată, nu circulă toată noaptea. N-ați putea ajunge la Brinac decât dimineată.

— Nu-i nici o grabă.

— Sunteți așteptat, *monsieur* Chavel?

— De cine?

— De chiriașii dumneavoastră.

— Nu.

Alcoolul, de care se dezobișnuise, alerga prin canalele uscate ale creierului său: șezând acolo, în cafeneaua bine cunoscută, unde până și oglinzile și cornișele erau crăpate exact în locurile pe care și le amintea, simțea dorința aprigă de a se ridica să plece pentru a prinde trenul spre casă, așa cum făcuse de atâtea ori în trecut. Să te supui unui capriciu de moment, pentru a găsi la celălalt capăt al drumului un liman primitor. La urma urmei, își spunea, se poate muri oricând.

² Cartier al Parisului (n.red.)

Ca mai toate lucrurile din locul acela, clopoțelul era de modă veche. Tatăl lui detestase electricitatea și, deși ar fi putut să-și permită luxul de a o instala la Brinac, preferase aproape până la sfârșitul vieții sale lămpile cu gaz (pretinzând că ar fi mai sănătoase pentru ochi) și clopoței atârnați de niște frunze lungi de metal. El însuși ținuse prea mult la casa părintească pentru a voi să-i aducă modificări: când ajunsese la Brinac, avu senzația că pătrunde într-o peșteră întunecoasă și tăcută, unde nu-l putea urmări nici un telefon zglobiu. Înainte ca învechitul clopoțel să înceapă să sune în spatele casei, în încăperea de lângă bucătărie, putu auzi zbârnâitul prelung al sârmei. Firește că, dacă ar fi fost în casă, clopoțelul ar fi sunat altfel – un sunet mai plin și mai prietenos, mai puțin sporadic decât o tuse într-un piept obosit... O adiere matinală rece sufla prin tufișuri, făcând să freamăte bălăriile de pe alee; undeva – poate în seră – o scândură scârțâi. Ușa se deschise pe neașteptate.

Era sora lui Janvier. O recunoscuse numaidecât: avea trăsăturile fratelui ei. Frumoasă, subțirică și foarte tânără, găsise totuși răgazul de a-și dezvolta îndrăzneala – probabil, o însușire a familiei. Acum, când se afla acolo, în fața fetei, Chavel constată că n-avea la îndemână cuvintele necesare unei explicații: stătea ca o pagină tipărită, în așteptarea lecturii.

— Ai vrea să mănânci, îi zise fata.

Citise toată pagina, dintr-o singură privire, așa cum fac de obicei femeile, citise până și nota de la subsol a ghetelor lui scâlciate. Făcu un gest care putea foarte bine să exprime dezacordul sau, dimpotrivă, aprobarea.

— Nu prea avem în casă cine știe ce provizii, urmă fata. Știi care-i situația. Ne-ar veni mai ușor să-ți dăm bani.

— Bani am, îi răspunse el. Vreo trei sute de franci.

— Poftim înăuntru! Încearcă să faci cât mai puțină murdărie. Abia am frecat treptele astea.

— O să-mi scot ghetele, spuse el cu smerenie și intră în casă, simțind răceala parchetului prin ciorapi.

Totul se schimbase oarecum, însă în rău: nu încăpea nici o îndoială că niște străini ocupaseră casa. Oglinda cea mare fusese dată jos, lăsând pe perete o pată urâtă; scrinul fusese mutat în altă parte; un fotoliu dispăruse; gravura care înfățișa o bătlăie navală în largul portului Brest fusese atârnată într-un alt loc – indiciu de prost gust, după părerea lui. Căută în zadar cu privirea vechea fotografie a tatălui său.

— Unde e? exclamă furios.

— Ce anume?

— Mama dumitale, răspunse el, stăpânindu-se.

Fata se întoarse spre el, privindu-l ca și cum și-ar fi dat seama că omisese ceva la prima lectură.

— Cum de știi despre mama?

— Mi-a spus Janvier.

— Cine-i Janvier? Nu cunosc nici un Janvier.

— Fratele dumitale. Așa îl porecliserăm pe fratele dumitale în închisoarea aceea.

— Ai fost cu el acolo?

— Da.

Avea să descopere cu timpul că fata nu făcea niciodată ceea ce te-ai fi așteptat

să facă: își imaginase că ea o va striga pe maică-sa, dar iată că-i șopti, atingându-i brațul:

— Nu vorbi așa tare!

Apoi îi explică:

— Mama nu știe.

— Nu știe că el a murit?

— Nu știe nimic. Își închipuie că el a făcut avere undeva. Uneori zice că-n Anglia, alteori în America de Sud. A știut cică totdeauna că-i un băiat deștept. Cum te cheamă?

— Charlot. Jean-Louis Charlot.

— L-ai cunoscut și pe celălalt?

— Vrei să spui, pe... Da, l-am cunoscut. Cred c-ar fi mai bine s-o șterg înainte de a veni mama dumitale.

O voce ascuțită de bătrână strigă din capul scărilor:

— Thérèse, cine-i acolo?

— Cineva care-l cunoaște pe Michel, îi răspunse fata.

O femeie bătrână coborî scăările până-n vestibul – o femeie corpolentă, înfolită în șaluri, ca un pat burdușit cu așternuturi: până și picioarele-i erau înfășurate, abia-abia se târau spre el. Era greu să deslușești o expresie patetică în acest munte de carne, ori să simți nevoia de a-l ocroti. De bună seamă că acești enormi sâni materni aveau rostul de a alina, nu de a primi alinare.

— Ei, cum îi merge lui Michel? întrebă ea.

— Îi merge bine, spuse fata.

— Nu pe tine te-am întregat, ci pe dumnealui. Cum era fiul meu când l-ai

lăsat?

— Era bine, repetă Charlot. M-a rugat să vă fac o vizită, ca să văd cum o duceți.

— Da? Putea să-ți fi dat o pereche de pantofi ca să vii încoace, adăugă ea, cu un glas înțepat. Nu cumva a făcut vreo prostie? Și-a pierdut iarăși banii?

— A, nu!

— A cumpărat casa asta pentru bătrâna lui mamă, urmă ea, cu un soi de fanatism tandru. E un băiat cam trăsnit. Mă simțeam bine în vechea locuință. Aveam trei camere în Menilmontant. Ne descurcam, pe când aici nu găsești pe nimeni să te ajute. E o casă prea spațioasă pentru o femeie bătrână și o fată. Ne-a trimis, firește, și bani, dar nu-și dă seama că, astăzi, anumite lucruri nu pot fi cumpărate cu bani.

— E flămând, o întrerupse fata.

— Bine, bine. Dă-i ceva de mâncare! După felul cum stă acolo, ai zice că-i un cerșetor. Păi, dacă vrea să mănânce, de ce nu cere de mâncare?

Vorbea ca și cum el n-ar fi putut s-o audă.

— Vă plătesc, zise Charlot.

— Ne plătești, da? Prea te grăbești cu banii, în felul ăsta n-o să ajungi prea departe. Nu trebuie să oferi bani, dacă nu ți se cer.

Era ca un simbol uzat al înțelepciunii – ca Sfinxul sau alte asemenea monumente găsite de obicei în locuri pustii, și totuși ascundea în sinea ei o imensă ignoranță, care-i pune sub semnul întrebării întreaga înțelepciune.

Din vestibul se ieșea spre stânga, pe o ușă cu clanța ciobită care se deschidea spre un lung coridor de piatră ce înconjura o jumătate din casă. Își aminti cum,

iarna, mâncarea nu ajungea niciodată prea caldă de la bucătărie, și cum tatăl lui făcea mereu planuri de amenajări, dar până la urmă tot casa fusese mai tare. Fără să se gândească, făcu un pas spre ușă, ca și cum ar fi cunoscut drumul, dar se opri locului, spunându-și: „Trebuie să fiu cu băgare de seamă!” Și porni în tăcere pe urmele lui Thérèse, gândindu-se ce ciudat era să vadă o persoană atât de tânără în această casă legată în mintea lui de niște servitori bătrâni, credincioși, irascibili. Doar în portretele de familie apăreau oameni tineri: fotografia mamei în ziua nunții și cea a tatălui în ziua când își luase doctoratul în drept – ambele, în dormitorul cel mai bun al casei; de asemenea, fotografia bunicii cu primul ei copil. Urmând-o pe fată, se gândea cu melancolie că era ca și cum ar fi adus o mireasă în casa veche.

Fata îi oferi pâine și brânză, precum și un pahar cu vin, și se așeză în fața lui la masa de bucătărie. Din pricina foamei și a gândurilor, el rămase tăcut. Nu mai călcase în bucătărie aproape din vremea copilăriei: pe atunci, intra acolo pe la orele unsprezece, venind din grădină, ca să vadă ce s-ar putea șterpeli. Bucătăreasa – tot o femeie bătrână! – ținea la el, îl hrănea și-i dădea să se joace cu niște jucării vechi – își amintea doar de un cartof scobit în formă de om, de un iadeș îmbrăcat ca o babă cu bonețică și de un os de berbec care i se părea pe atunci că seamănă cu o sulită.

— Vorbește-mi despre el! îl rugă fata.

Tocmai de acest lucru se temuse. Îi răspunse cu una din frazele mincinoase cu care se înarmase pentru a face față situației:

— Era sufletul închisorii noastre, până și gardienii îl simpatizau.

— Nu la Michel mă gândeam, îl întrerupse ea. Mă gândeam la celălalt.

— Omul care...

— Mă gândeam la Chavel, zise fata. Doar nu-ți închipui c-aș fi putut să-i uit numele. Parcă-l văd, întocmai cum și l-a scris pe actele alea: Jean-Louis Chavel. Știi ce-mi spun mereu? Îmi spun că într-o bună zi o să se întoarcă, nemaiputând răbda să nu știe ce s-a întâmplat cu frumoasa lui casă. Trec pe aici o sumedenie de străini, la fel de flămânzi ca dumneata, dar, de câte ori clopoțelul începe să sune, îmi spun în gând: „Poate că e el!”

— Și dac-ar fi? întrebă Charlot.

— L-aș scuipa în obraz, răspunse fata, iar Charlot observă pentru prima oară forma gurii ei – o gură frumoasă, cum își amintea că fusese și cea a lui Janvier. E primul lucru pe care l-aș face...

— Cu toate astea, e o casă frumoasă, spuse el cu prudență.

— Uneori cred că aș fi în stare să-i dau foc, dacă n-ar fi bătrâna, rosti ea și adăugă, cu patimă, ca și cum ar fi fost prima ocazie de a rosti cu glas tare ceea ce gândea: Mare prost a fost! Și-a închipuit cumva că în locul lui aș prefera casa?

— Erați gemeni, nu-i așa? o întrebă Charlot, privind-o cu atenție.

— Știi că, în noaptea când l-au executat, am simțit durerea? Ședeam în pat și plângeam...

— Nu l-au împușcat noaptea, ci a doua zi dimineța.

— N-a fost noaptea?

— Nu.

— Atunci, cum să-mi explic?

— Nu înseamnă nimic, spuse Charlot și începu să taie în pătrățele o bucată de brânză. Așa se întâmplă de multe ori. Ne închipuim că are un sens, dar când aflăm faptele, vedem că nu există un asemenea sens. Te trezești de pildă cu un

junghi și-ți spui că-i fiorul dragostei, dar faptele nu corespund.

— Ne iubeam atât de mult! Am simțit că mor eu însămi.

Charlot continua să taie brânza în bucățele.

— Faptele nu corespund, o să vezi, repetă el cu blândețe.

Voia să se convingă pe sine că nu era răspunzător de *două* morți. Și-i era recunoscător fetei că se trezise noaptea, nu dimineața, la orele șapte.

— Încă nu mi-ai spus cum arată el, stăruia fata.

Charlot îi răspunse alegându-și cu grijă cuvintele:

— E ceva mai înalt decât mine – poate cu un centimetru, sau nici atât. E bine bărbierit...

— Asta nu-nseamnă nimic, îl întrerupse ea. O barbă poate crește într-o săptămână. Ce culoare au ochii lui?

— Albaștri, deși păreau cenușii într-o anumită lumină.

— Nu-ți vine în minte nici un semn după care să-l poți recunoaște sigur? N-are cumva o cicatrice într-un anumit loc?

El fu ispitit să mintă, dar se împotrivi ispitei:

— Nu. Nu-mi amintesc nimic de acest gen. E un om ca toți ceilalți.

— Mă gândeam odată că ar fi bine să chemăm aici pe cineva din sat ca să ne ajute și ca să stea la pândă în așteptarea lui. Dar n-aș avea încredere în nici unul dintre ei. Era popular pe aici. Probabil din pricină că-l cunoșteau încă de mic. Oamenii suportă ușor răutățile unui copil, iar când copilul ajunge om în toată firea, nici nu-i mai observă defectele, fiindcă s-au obișnuit cu ele.

Întocmai ca maică-sa, fata avea și ea vorbe înțelepte, dar ale ei nu fuseseră moștenite: le deprinsese pe stradă, împreună cu fratele ei; vorbele astea aveau o

nuanță bărbătească, stranie.

— Cei din sat știu ce-a făcut? o întrebă Charlot.

— Chiar dac-ar ști, ar fi totuna. Și-ar spune doar că l-a dus de nas pe un parizian. Și ar sta la pândă, așteptând să-l vadă c-o face din nou. E ceea ce aștept eu însămi. Era avocat, nu-i așa? N-o să-mi spui că n-a reușit să facă din actele alea niște simple petice de hârtie!

— Cred că era prea speriat ca să se gândească la așa ceva, zise Charlot. Dacă ar fi stat prea mult pe gânduri, ar fi murit, nu-i așa?

— Când o să moară, fi sigur c-o să moară ca un sfânt, jurând să-și ierte toți dușmanii. Dar n-o să moară înainte de a-l păcăli pe diavol.

— Cât îl urăști!

— Eu voi fi cea osândită! Fiindcă n-o să iert. N-o să mor ca o sfântă. Credeam că ești flămând, adăugă ea. Văd că nu prea mănânci din brânza asta. E o brânză grozavă.

— E timpul să plec, zise el.

— N-are rost să te grăbești. Spune-mi, te rog, l-au lăsat să cheme un preot?

— A, da, cred că da. Într-una din celule se afla un pastor, unul deprins cu treburile astea.

— Unde ai de gând să te duci?

— Nu știu.

— Cauti o slujbă?

— Am renunțat să mai caut.

— Am avea nevoie de un bărbat aici. Două femei n-au puterea să țină curată o casă ca asta. Și mai e și grădina.

— Nu cred că se poate.

— Cum dorești. Leafa n-ar fi o problemă, adăugă ea cu țăfnă. Suntem bogate...

„O, dacă aş putea să stau liniştit, măcar o săptămână... acasă!“ îşi spuse el în gând.

Fata urmă:

— Dar principala treabă pentru care te-aş plăti ar fi să stai la pândă... în aşteptarea lui.

În primele douăzeci și patru de ore i se păru ciudat și cumplit să locuiască în propria-i casă ca un argat, dar, după alte douăzeci și patru de ore, viața asta îi apărură pașnică și familiară. Când un om ține îndeajuns de mult la o casă, nu e nevoie să fie proprietarul ei: îi ajunge să știe că-i un adăpost sigur și nealterat – sau alterat exclusiv de timp și de împrejurări, în chipul cel mai firesc. Doamna Mangeot și fiica ei erau ca niște chiriași: dacă dădeau jos de pe pereți vreun tablou, o făceau numai din considerente practice: pentru a nu fi nevoite să-l curețe de praf, nu pentru că ar fi vrut să pună un altul în locul lui. N-ar fi tăiat niciodată un copac de dragul unei perspective inedite, așa cum n-ar fi schimbat mobilierul unei încăperi pentru a face față unei mode trecătoare. De fapt, exagera văzând în ele niște chiriași legali: semănau mai degrabă cu niște țigani care, găsind casa pustie, se mutaseră în câteva camere, cultivau un colțișor din grădină, departe de drum, și aveau grijă să nu facă fum, ca să nu fie observați din afară.

Nu era doar o închipuire a lui: celor două femei le era efectiv frică de sat. O dată pe săptămână, fata se ducea la Brinac, la piață – mergea pe jos atât la dus, cât și la întoarcere, deși Charlot știa că ar fi putut închiria o căruță la Saint Jean. Tot o dată pe săptămână, bătrâna se ducea la liturghie, însoțită de fată, care-o aducea până-n pragul bisericii, de unde venea s-o ia la sfârșitul slujbei. Bătrâna intra totdeauna doar cu câteva clipe înainte ca pastorul să înceapă să citească din Evanghelie, iar în clipa când acesta rostea *Ite, Missa*³, ea se și ridica în picioare. În felul acesta, evita orice contact cu enoriașii în afara bisericii. Lui Charlot treaba asta îi convenea de minune. Cât despre ele, nu li se părea cătuși de puțin straniu faptul că și el îi evita pe oamenii din sat.

De la o vreme, se ducea el însuși la Brinac, în zilele de târg. Prima oară când merse acolo, se simți trădat la tot pasul de lucrurile ce-i erau atât de familiare: până și stâlpul indicator de la răspântie ar fi fost în stare să-l dea în vileag, chiar dacă nici un localnic nu i-ar fi rostit numele – un nume semnat parcă de înseși tălpile ghetelor lui pe marginea drumului. Iar în clipa când trecu podul de peste râu, traversele acestuia răsunară sub pașii lui cu un fel de accent special, ușor de identificat. Într-o zi, trecu pe lângă el pe drum, venind dinspre Saint Jean, o căruță pe capra căreia îl recunosc pe un fermier local ce-și pierduse, în copilărie, brațul drept într-un accident provocat de un tractor. Se jucaseră amândoi pe câmpurile din jurul satului Saint Jean, dar, după accidentul acela, urmat de lungi săptămâni petrecute la spital, se înstrăinaseră unul de celălalt, din pricina unor sentimente obscure – de invidie și de mândrie –, iar când aveau să se întâlnească din nou, erau deja dușmani. Nu s-ar fi putut bate cu aceleași arme, ca niște duelgii: propria lui forță fizică ar fi trebuit să înfrunte limba ascuțită a băiatului schilodit, plin de cicatricile unei boli îndelungate.

Charlot se ascunse în șanțul din marginea drumului în clipa când căruța se apropie de el; își feri fața cu mâna, însă Roche nu-i dădu nici o atenție: ochii lui negri, cu luciri fanatice, priveau drept înainte, iar bustul lui mare și retezat se înălța ca o fortăreață în ruină între el și lume. În orice caz, Charlot își dădu în curând seama că n-are rost să atragă atenția: prea erau mulți cei ce băteau drumurile. Întreaga Franță era împânzită de oameni care se întorceau acasă din lagăre, din ascunzători, din țări străine. Cineva care ar fi fost în stare să privească Franța de sus, ca Dumnezeu, ar fi putut desluși o mișcare perpetuă, ca aceea a unor firicele de praf pe o dușumea în formă de hartă.

Când ajunse acasă, Charlot răsuflă ușurat: era ca și cum s-ar fi întors dintr-un târâm sălbatic și misterios. Intrând pe ușa din față, porni spre bucătărie prin coridorul acela lung, cu senzația că se retrage într-o peșteră adâncă. Thérèse Mangeot își ridică privirea din oala în care amesteca o fiertură și-i spuse:

— E ciudat că vii totdeauna pe ușa din față. De ce nu intri pe ușa din dos, ca noi? Ai avea de făcut mai puțină curățenie.

— Scuză-mă, domnișoară! îi răspunse el. Presupun că-i din cauză că am intrat pe acolo când am venit prima oară aici.

Fata nu-l trata ca pe un servitor: ai fi zis că, în ochii ei, era doar un țigan, încă unul din cei care se aciuau acolo înainte ca poliția să-i pună pe fugă. Numai bătrâna izbucnea uneori într-un acces de furie, așa, din senin, jurându-se că, la întoarcerea feciorului ei, aveau să trăiască regește, ca niște bogătași ce erau, cu servitori adevărați, nu cu vagabonzi culeși de pe drumuri... În astfel de ocazii, Thérèse se făcea că n-aude, însă după aceea îi arunca lui Charlot, netam-nesam, niște vorbe nepoliticoase, dintre cele pe care le spui numai unuia de o seamă cu tine, parcă anume pentru a-i da a înțelege că e liber să plece.

— Nu prea erau multe de cumpărat la piață, zise el. Ar fi fost nu știu cum să cumpăr zarzavaturi, când avem grădina asta mare. La anul nici n-o să mai fie nevoie să cumpărați...

După ce numără banii ce-i mai rămăseseră, adăugă:

— Am cumpărat niște carne de cal. Nu se găsea nici măcar un iepure. Cred că mi-au dat corect restul. Numără și dumneata.

— Am încredere în dumneata, îi răspunse fata.

— Mama dumitale n-are. Poftim socoteala.

Și-i întinse lista cumpărăturilor făcute.

În timp ce ea o verifica, o privi peste umăr.

Deodată fata se opri din citit, exclamând:

— Jean-Louis Charlot... Ce ciudat!

Uitându-se la listă, peste umărul fetei, își dădu brusc seama ce greșeală făcuse: își scrisese numele aproape la fel cum și-l scrisese pe actul de donație!

— Ce anume e ciudat? o întrebă.

— Aș putea să jur că-ți cunosc scrisul, l-am mai văzut undeva...

— L-ai văzut poate într-o scrisoare de-a mea.

— N-ai scris nici o scrisoare.

— E adevărat, recunosc el. Unde crezi că l-ai văzut?

Îl se uscaseră buzele. Îl se păru că trece o veșnicie până-i auzi răspunsul:

— Nu știu, rosti ea încet, cu ochii holbați. E ca atunci când ți se năzare c-ai mai fost într-un anumit loc. Dar n-are, cred, nici o importanță.

³ Cuvinte cu care preotul catolic încheie slujba religioasă (n.red.)

Aproape în fiecare zi venea câte cineva să cerșească sau să ceară de lucru. O mulțime de vagabonzi se scurgeau fără rost spre apus și spre miazăzi, spre soare și spre mare, ca și cum ar fi crezut că la granițele de apă ale Franței putea trăi oricine. Fata prefera să le dea bani mai degrabă decât mâncare (erau mai lesne de găsit), iar ei o porneau mai departe, pe cărarea năpădită de buruieni ce ducea spre râu. Stabilitatea nu era de găsit nicăieri, cu atât mai puțin în casa aceea mare. Familia Mangeot avea însă un simț acut al proprietății. La Paris, doamna Mangeot avusese o mică prăvălie cu de toate – mai bine zis, mărfurile vândute în acea prăvălie. An după an, de când îi murise bărbatul, practicase un negoț prudent – neprimind și neacordând niciodată credit și câștigând doar atâta cât îi trebuia pentru traiul zilnic. Soțul ei nutrise ambiții mari pentru copiii săi: pe fată o trimisese la o școală de secretare, ca să învețe dactilografia, iar pe fiu îl dăduse la un liceu tehnic; dar Janvier fugise de-acolo, iar Thérèse fusese retrasă de la școală curând după moartea tatălui ei. În ochii doamnei Mangeot, studiile astea erau o pierdere de timp prostească; singurul rezultat al celor câteva luni petrecute de fată la școală era mașina de scris uzată, ținută în fundul prăvăliei, unde ea transcria, foarte stângaci, niște scrisori pentru angroșiști. Prăvălia n-avea nici un viitor, dar doamna Mangeot nu-și făcea griji din pricina asta. Când ajungi la o anumită vârstă, nu-ți mai pasă de viitor: e destul că trăiești – în fiecare dimineață te trezești cu un sentiment de triumf. Și apoi, mai era Michel. Doamna Mangeot credea în Michel. Cine știe ce basme auzite în copilărie o făceau să îmbrace într-o aureolă chipul enigmatic al celui absent. El era prințul care cutreieră lumea cu un condur de cleștar; era ciobanul care cucerise inima unei fice de rege; sau mezinul babei, care-l

omorâse pe uriaș. Nu i se dădea voie să afle că, de fapt, feciorul ei murise.

Charlot reconstitui toată această poveste încetul cu încetul, din jumătăți de frază, din izbucnirile de mânie ale doamnei Mangeot sau chiar din visele pe care cele două femei și le povesteau la micul dejun. Nu era, firește, adevărul integral – nimic nu atinge vreodată acest nivel, iar vecinii din Menilmontant ai doamnei Mangeot n-ar fi recunoscut niciodată această versiune cam colorată a poveștii ei destul de banale. Și iată că, acum, deodată, devenise bogată! Era încununarea supremă a viselor doamnei Mangeot, dar chiar și basmele auzite în copilărie o preveniseră că *nu* poți pune preț pe „aurul zânelor“. Fără să știe de ce, nimic din casa aceasta nu i se părea sigur; nici măcar masa din bucătărie ori fotoliul în care ședea nu-i inspirau sentimentul de certitudine pe care-l încerca în locuința din Menilmontant, unde știa exact ce anume își cumpărase cu banii ei și ce nu: pe când aici, din câte știa, nu fusese plătit nici un ban pentru nici un lucru. N-avea să afle niciodată că plata fusese făcută altundeva.

Charlot dormea în fosta încăpere a servitorilor – o cămăruță de la mansardă, situată chiar sub acoperișul în pantă și mobilată cu un pat de fier și cu o comodă de bambus, șubredă – cea mai șubredă piesă de mobilier din această casă în care toată mobila era masivă și sumbră, construită anume pentru a înfrunta timpul. Aceasta era singura parte a casei pe care n-o cunoscuse: în copilărie, nu avusese voie să se urce la mansardă dintr-un obscur motiv matern, întemeiat poate pe un vag principiu de morală sau de igienă. Acolo sus, unde înceta covorul, în zona de dincolo de baie și de closet, aspectele fizice ale vieții păreau să stea la pândă, deosebit de amenințătoare. Doar de vreo câteva ori pătrunsese în acel tărâm interzis: pășind tiptil, sub povara ușoară a celor șase ani ai săi, se apropiase de cămăruța

unde avea să doarmă după atâția ani și trăsesse cu ochiul prin ușa deschisă. Bătrâna servitoare, pe care părinții lui o moșteniseră și pe care o numeau, cu un respect plin de teamă, „*madame* Warnier“, tocmai își pieptăna părul – mai bine zis, și-l scotea: şuvițe lungi de păr castaniu-deschis, ca niște alge uscate, erau smulse de pe creștet și puse pe măsuța de toaletă. Peste întreaga zonă plutea o miasmă acră. Băiatul avea să creadă, vreme de mai bine de un an după aceea, că orice păr lung e detașabil...

Într-o noapte, neputând dormi, o porni pe acea cărare clandestină a copilăriei, dar în sens invers, ca să caute un pahar cu apă. Scara de serviciu scârțâia sub pașii lui, însă, spre deosebire de pașii făcuți pe drumul spre Brinac, n-aveau nici o semnificație: erau ca niște hieroglife noi, pe care nimeni nu învățase să le citească. Cu un etaj mai jos se afla vechea lui cameră: acum nu mai dormea nimeni în ea, poate din pricină că păstrase urmele prea clare ale șederii lui acolo. Pășii înăuntru. Încăperea era exact așa cum o lăsase cu patru ani înainte. Deschise un sertar și văzu ghemul de gulere tari, ușor îngălbenite acum, ca un papirus, din cauză că nu le folosiseră. Pe dulap văzu fotografia mamei lui, încadrată într-o ramă de argint: purta un guler înalt, din os de balenă și contempla calmă o priveliște ce nu se schimbase niciodată; moartea, tortura, pierderile suferite n-avuseseră nici un efect asupra petecului de perete ce-i întâlnea privirea – vechiul tapet înflorat, comandat de însăși soacra ei. Deasupra uneia dintre crenguțele cu flori se vedea o fată desenată cu creionul: la vârsta de paisprezece ani, desenul acesta reprezentase pentru el ceva și pe cineva de care uitase între timp, poate vreo pasiune romantică din adolescență, o mare iubire și o mare suferință ce i se păruseră că vor dura toată viața. Întorcându-se brusc, o văzu pe Thérèse Mangeot în pragul ușii, de unde-l

privea în tăcere. Văzând-o, își aminti. Era ca și cum ar fi reparat un cablu rupt, iar vocea uitată i-ar fi vorbit din trecutul de acum treizeci de ani.

— Ce faci aici? îl întrebă ea cu asprime în glas.

Era îmbrăcată într-un halat gros, cu șnur, parcă bărbătesc.

— Nu puteam să dorm, așa că am coborât să caut puțină apă. După aceea mi s-a părut că aud un șobolan în camera asta.

— A, nu, de patru ani încoace n-a mai fost aici nici un șobolan!

— De ce nu luați de-aici toate vechiturile astea?

Șnurul halatului se târa leneș pe podea.

— Dacă le atingi te poți îmbolnăvi, nu-i așa? îl întrebă fata. Totuși o să le scot de-aici. Chiar și gulerele.

Se așeză pe pat. Lui Charlot i se păru negrăit de trist faptul că o făptură atât de tânără era atât de obosită și totuși trează.

— Biata de ea! murmură Thérèse.

— N-ar fi mai bine să știe și dumneaei?

— Nu la maică-mea mă gândeam, ci la femeia din fotografie. Nu prea avea motive să se laude că-i mama unui asemenea individ, nu-i așa?

— Cred că greșești, protestă el pentru prima oară de la venirea lui aici. L-am cunoscut bine, la urma urmei, pe când dumneata nu l-ai văzut niciodată. Nu era un om chiar atât de rău, crede-mă!

— Doamne, Dumnezeu!

— Firește, s-a purtat ca un laș, dar, în definitiv, orice om e susceptibil de lașitate măcar o dată în viață. Mai toți o fac, dar uită după aceea. E drept că, în cazul lui, lașitatea s-a dovedit a fi atât de... spectaculoasă...

— Să nu-mi spui că n-a avut noroc! Ai dreptate: asemenea lucruri i se întâmplă oricui, o dată în viață. Și, cât trăiești, îți spui: s-ar putea să se întâmple azi...

Era limpede că se gândise de multe ori la treaba asta, iar acum simțea nevoia să dea glas gândurilor ei, pentru a se face în sfârșit auzită.

— Iar când se întâmplă, afli ce-ai fost toată viața!

Charlot nu putea s-o contrazică – ceea ce spunea ea i se părea adevărat.

— Dumitale ți s-a întâmplat? o întrebă el, acru.

— Încă nu. Dar o să mi se întâmple.

— Deci nu știi cine ești. Poate că nu ești mai bună decât el.

Și Charlot apucă un guler îngălbenit și începu să și-l răsucescă, furios, în jurul degetelor.

— Prin asta el nu devine mai bun, nu-i așa? Dacă aş omorî pe cineva, aş avea oare dreptul să spun că alți ucigași...

Charlot o întrerupse:

— Ai câte un răspuns la orice? Dacă ai fi bărbat, ai putea s-ajungi un avocat strașnic. Numai că ți-ar ședea mai bine ca avocat al acuzării decât ca avocat al apărării.

— N-aș vrea să fiu avocat, replică fata pe un ton foarte serios. El era avocat.

— Cât îl urăștil

— Da, îl urăsc, recunosc eu ea. E o ură pe care-o simt neconținut, ziua și noaptea. E ca o duhoare de care nu poți scăpa, când moare vreun șobolan sub scândurile dușumeii. Știi că nu mă mai duc la biserică, la liturghie. O însoțesc pe maică-mea până-n prag și mă întorc. Ea m-a întrebat de ce, și i-am mărturisit

motivul: mi-am pierdut credința. E ceva ce i se poate întâmpla oricui, nu-i așa? Dumnezeu nu poate ține la un om care și-a pierdut credința. Ar fi o prostie dac-ar face-o!

Începuse să plângă, dar numai cu ochii: era ca și cum și-ar fi stăpânit tot trupul, în afară de mecanismul glandelor lacrimale.

— Nu m-aș sinchisi de asta. Dar, de fapt, ceea ce mă ține departe de biserică e ura. Unii oameni sunt în stare să intre în biserică, lăsându-și în prag ura, timp de o oră, după care și-o iau înapoi. Eu însă nu-s în stare, deși mi-aș dori!

Și-și ascunse fața în palme, ca și cum i-ar fi fost rușine de această manifestare fizică a durerii. „Eu sunt de vină!” își spuse Charlot. Apoi, cu glas tare:

— Ești una din ființele nefericite care cred.

Fata se ridică de pe pat.

— Ce rost are să mai vorbim? Aș vrea să-l văd aici, în fața mea, și eu să țin un pistol în mână.

— Ai un pistol?

— Da.

— Presupun că după aceea te-ai duce să te spovedești, ca să fii din nou fericită...

— S-ar putea. Nu știu. Nu mă pot duce cu gândul atât de departe.

— Voi, cei buni din fire, sunteți atât de îngrozitor! Vă lepădați de ură așa cum alții se leapădă de dorință.

— Aș vrea să pot fi așa. Aș dormi mai bine. Nu m-aș mai simți atât de bătrână și de obosită. Și adăugă, pe un ton serios: Oamenii m-ar simpatiza. Nu m-aș mai teme de ei.

Charlot se simțea ca în fața unei ruine: nu o ruină venerabilă, atinsă de patina și de harul vremii, ci una proaspătă, peste care ar atârna stângaci un tapet și prin ale cărei goluri s-ar întrezări un cămin și un jilț. „Nu e drept“, își spunea. „Nu-i vina mea. Eu n-am cerut două vieți, ci una singură, pe a lui Janvier.“

— Poți lua gulerele astea, dacă-ți sunt de folos, îi zise fata. Dar să nu afle maică-mea! Crezi că ți s-ar potrivi?

— Destul de bine, îi răspunse el, cu obișnuita-i precauție.

— Mă duc să-ți aduc un pahar cu apă.

— De ce să-mi aduci dumneata? Doar eu sunt servitorul aici!

— Familia Mangeot n-are servitori. În tot cazul, simt nevoia să umblu puțin. Nu pot să dorm.

Fata plecă și se întoarse curând, cu un pahar în mână. Privind-o cum stătea, înfășurată în halatul acela aspru și cu paharul întins spre el, Charlot ghici instinctiv semnificația acestui gest: fata îi vorbise despre ura ei, iar acum voia să-i sugereze că avea și alte aptitudini. Putea să fie o bună prietenă, putea chiar să fie drăguță, părea a-i spune. În noaptea aceea, în patul lui, avu sentimentul că disperarea căpătase pentru el o nuanță diferită. Nu mai era disperat din pricină că nu-și putea câștiga existența; însăși viața îl făcea să dispere.

Când se trezi, nu-și mai aminti precis detaliile scenei din ajun, nici măcar propriile emoții. Totul ar fi putut să fie la fel ca înainte, dar, în clipa când puse mâna pe clanța ușii de la bucătărie și o auzi pe fată trebăluind acolo, simți că inima îi bate în piept într-un fel ce nu lăsa loc nici unui echivoc. Ieși din casă pentru a încerca să-și limpezească gândurile, iar când ajunse la petecul de grădină, rosti cu glas tare: „O iubesc!“ Vorbele astea, spuse printre verze, sunau ca o primă versiune a unui proces complicat. A unui proces al cărui deznodământ nu-l putea însă prevedea.

„Unde-o s-ajungem?” se întrebă. Iar mintea lui de avocat începu să depene ițele cazului, încurajându-l într-o oarecare măsură. În întreaga lui carieră juridică, nu avusese niciodată vreun caz lipsit de orice speranță. La urma urmei, își spunea, numai Janvier era răspunzător de moartea lui Janvier: oricare ar fi propriile mele sentimente, eu, personal, n-am absolut nici o vină; iar sentimentele nu trebuie să fie un criteriu, căci, dacă ar fi, atunci mulți oameni nevinovați ar fi duși la ghilotină. Din punct de vedere legal, nimic nu mă poate împiedica s-o iubesc pe fată, iar ea însăși n-ar avea nici un motiv să nu mă iubească la rândul-i, bineînțeles, dacă ar înceta să mă urască. Dacă aș izbuti să-i înlocuiesc ura prin dragoste, își spuse el încântat de această cazuistică subtilă, i-aș face fetei un serviciu care ar compensa totul. Potrivit propriei ei credințe naive, i-aș reda posibilitatea de a se mântui...

Apucând o pietricică, o azvârli spre una din verze: pietricica ajunse fără greș la țintă, ceea ce-l făcu să răsuflă ușurat. Învinuirile pe care și le aducea lui însuși se și redusese la forma unui proces civil, în care putea să invoce argumentul „compensației“. Se și mira de disperarea pe care-o simțise noaptea trecută – aceasta nu

era o situație generatoare de deznădejde, ci de speranță. Există ceva pentru care merita să trăiască... Totuși, undeva în fundul sufletului său, umbra dăinuia, ca o probă pe care se hotărâse să n-o aducă la cunoștința tribunalului.

La micul dejun, pe care și-l lua foarte devreme, din pricina târgului din Brinac, doamna Mangeot se arătă mai dificilă ca de obicei: îi acceptase prezența în casă, dar începuse să-l trateze așa cum își închipuia că trebuie să-și trateze servitorii o doamnă din înalta societate. Drept care nu-i plăcea ideea de a-l vedea la masă. Își băgase în cap că Charlot fusese un fel de valet al lui Michel și că, în ziua când acesta se va întoarce, îi va fi rușine de ea că nu se adaptase la noua bogăție. Lui Charlot însă nu-i păsa: el și Thérèse Mangeot împărtășeau o taină. Ori de câte ori îi surprindea privirea, era încredințat că deslușește în ochii ei expresia complicității la o intimitate secretă.

Dar, când rămânea singur cu ea, ca în dimineața aceasta, de pildă, nu găsea altceva să-i spună decât:

— Aș putea să-ți aduc ceva de la piață? Pentru dumneata personal, adică.

— Nu, n-am nevoie de nimic. Și, în tot cazul, ce s-ar putea găsi la Brinac?

— De ce nu vii și dumneata? o întrebă. Ți-ar face bine o plimbare, ai lua puțin aer. Nu ieși niciodată din casă.

— S-ar putea să apară cineva în lipsa mea...

— Spune-i mamei dumitale să nu deschidă ușa. N-o să intre nimeni cu de-a sila.

— S-ar putea să vină el.

— Ascultă! o imploră Charlot. Nu te mai lăsa pradă închipuirii! O să-ți pierzi mințile! Pentru numele lui Dumnezeu, de ce-ar veni el *aici*, unde ar fi un adevărat

chin să vadă lucrurile pe care s-a învoit să le cedeze? Renunță la visul ăsta care te mbolnăvește!

Fata consimți cam în silă să ridice un colț al fricii care-o învăluia, întocmai ca un copil care dezlipește marginea mototolită a unui abțibild.

— Oamenii din sat mă antipatizează, îi spuse. Îl plac pe el.

— Nu ne ducem în sat.

— Atunci e-n ordine. Te ascult. Vin și eu.

Capitularea ei, pe cât de bruscă, pe atât de totală, îl luă prin surprindere.

Dinspre râu urca încetișor o negură de toamnă: traversele podului erau jilave sub pașii lor, iar drumul era presărat cu frunze veștede, cafenii, vălătucite de vânt. La vreo sută de metri mai încolo se zăreau niște siluete vagi. Deși știau amândoi prea bine că înaintau într-o coloană lungă spre piața din Brinac, erau la fel de singuri pe această porțiune a drumului cufundat în ceață cum ar fi fost într-o cameră. Multă vreme nici nu-și vorbiră – doar pașii lor, mergând sau nu în același ritm, păreau să-și îngăduie un soi de dialog frânt. Picioarele lui se mișcau statornic spre țel, aidoma argumentelor unui avocat, pe când ale ei călcau într-un ritm inegal, ca o suită de interjecții. Charlot își spunea că viața lui părea să imite îndeaproape viitorul la care avusese cândva dreptul să se aștepte – o imitație fidelă și totuși extraordinară. Dacă s-ar fi însurat și și-ar fi adus nevasta la Saint Jean, ar fi putut umbla întocmai ca acum, în tăcere, spre târg, într-o frumoasă zi de toamnă. Drumul, care se înălța cu câțiva metri, îi scoase într-o clipă din ceață: de o parte și de cealaltă se întindea un imens câmp cenușiu, ai cărui bulgări scânteiau ca niște bucățele de gheață. O pasăre se depărta în zbor, fluturând din aripi. După aceea coborâra din nou între pereții de ceață, și pașii lui își continuă argumentarea

statornică și fără drept de apel.

— Obosită? o întrebă.

— Nu.

— Încă mi se pare ciudat să merg drept înainte, în loc să urc și să cobor mereu.

Fata nu-i răspunse, dar tăcerea ei îi plăcea: nimic nu poate fi mai intim decât tăcerea. Avea chiar convingerea că, dacă ar rămâne tăcuți îndeajuns de mult, totul s-ar rezolva între ei.

Nu mai scoaseră un cuvânt până aproape de Brinac.

— Hai să ne odihnim un pic înainte de a intra în sat! îi propuse Charlot.

Rezemându-se de o poartă, își dezmoțiră picioarele. Deodată auziră scârțâitul unei căruțe ce cobora dinspre Saint Jean. Era Roche. Acesta trecu încet pe lângă ei, strunindu-și căluțul înhămat la căruță.

— Vreți să vă iau? îi întrebă el pe cei doi.

Își făcuse obiceiul să stea în profil, pentru a-și ascunde partea dreaptă a trupului, ceea ce-i dădea un aer arogant, ca și cum ar fi spus tot timpul: „Dacă nu vă place, treaba voastră!”

Thérèse Mangeot scutură din cap.

— Ești domnișoara Mangeot, nu-i așa? o întrebă Roche. N-are rost să mergi pe jos la Brinac.

— Vreau să umblu.

— Cine-i dumnealui? o iscodi el. Argatul dumitale? Am auzit despre el la Saint Jean.

— E un prieten de-al meu.

— Voi, pariziencele, ar trebui să fiți mai cu băgare de seamă. Nu cunoașteți regiunea. Umblă pe drumuri o sumedenie de cerșetori, de care-i mai bine să nu te-
apropii.

— Grozav mai bârfiți la țară! spuse Thérèse, cu tăfnă.

— Dar dumneata, i se adresează Roche lui Charlot, de ce taci? N-ai nimic de spus? Și dumneata ești parizian?

— S-ar zice că ești polițist, îi spuse Thérèse Mangeot.

— Sunt din Rezistență, îi răspunse Roche. E de datoria mea să fiu cu ochii în patru.

— Păi, războiul s-a terminat, nu-i așa? Nu mai aveți nimic de făcut.

— Să nu crezi asta! Aici, războiul abia începe. Fii bun și arată-mi actele duminicilor! îi spuse Roche lui Charlot.

— Și dacă nu vreau?

— Unii dintre noi vor veni să te caute, în casa aceea.

— Arată-i actele! îl rugă Thérèse.

Roche trebui să lase din mână hățurile, ca să ia actele, iar căluțul, slobozit, se depărtă puțin pe drum, ceea ce-l făcu pe țăranul infirm să se fâstâcească, neputincios ca un copil căruia i s-ar fi dat în grijă un cal nărvaș.

— Ia-ți înapoi actele! strigă el, apucând hățurile.

— Ți țin căluțul, dacă vrei, îi propuse Charlot, cu o generozitate jignitoare, calculată.

— Ar fi mai bine să faci rost de acte în regulă! Astea nu-s legale, zise Roche.

Apoi, către Thérèse Mangeot:

— Trebuie să fii cu băgare de seamă. Umblă pe-aici o mulțime de indivizi

suspecți; mai toți se ascund. Aș putea să jur că l-am mai văzut pe amicul dumitale pe undeva.

— Păi, vine la târg în fiecare săptămână. Pesemne că l-ai văzut acolo.

— Nu știu.

— Sper că nu vrei să faci scandal. Dumnealui e în regulă. Știu că a făcut pușcărie la nemți. L-a cunoscut pe Michel.

— Atunci l-a cunoscut și pe Chavel?

— Da.

Roche îl privi din nou.

— E ciudat, zise el. Tocmai de-aia mi s-a părut că-l cunosc. Seamănă puțin cu însuși Chavel. La glas, mai ales, căci la înfățișare se cam deosebește.

Charlot îi vorbi încet, întrebându-se care dintre silabe îl va trăda:

— Nu ți s-ar părea că am același glas dacă l-ai putea auzi acum. A îmbătrânit mult. Din cauza închisorii.

— Cred și eu. A dus o viață de huzur...

— Bănuiesc că i-ai fost prieten, spuse Thérèse. Era prieten cu toți țăranii din Saint Jean.

— Te înșeli, domnișoară. Cine-l cunoștea bine nu-i putea fi prieten. Chiar în copilărie, era un puști scârbos. N-avea pic de curaj. Îi era frică de fete, adăugă Roche râzând. Obişnuia să mi se destăinuie. Până la accidentul pe care l-am avut, credeam că-i sunt prieten. Dar, după accident, nu m-a mai putut suferi, fiindcă ajunsesem să fiu la fel de deștept cum își închipuia dumnealui că este. Când ești silit să zaci la pat luni de zile, trebuie să devii deștept, altfel mori. Tii, ce de lucruri obişnuia să-mi spună! Și acum îmi mai aduc aminte de unele. La moara din Brinac

era o fată căreia îi făcea curte...

„E extraordinar câte lucruri poate uita un om“, își spuse Charlot. Să fi fost oare vorba de fata căreia îi desenase cu atâta stângăcie chipul pe tapetul acela? Nu-și mai amintea nimic, și totuși, pe vremuri...

— Deși o iubea la nebunie, nu îndrăznea să intre în vorbă cu ea, urmă Roche. Avea pe atunci vreo paisprezece sau cincisprezece ani. Un laș fără pereche!

— De ce le e atât de drag oamenilor din sat? îl întrebă fata.

— Nu le e drag deloc, îl răspunse Roche. Atâta doar că nu dau crezare poveștii pe care-o spuneți voi. Ei nu pot crede că cineva ar fi în stare să moară pentru bani, așa cum a murit fratele dumitale. După părerea lor, nemții trebuie să fi fost amestecați în treaba asta.

Și, privind-o țintă pe fată, cu ochii lui negri, fanatici, adăugă:

— Eu însă cred. La *dumneata* se gândise!

— Tare-aș vrea să-i convingi și pe ceilalți!

— Te-au supărat cu ceva?

— Nu-i vorba aici de ceea ce numești *dumneata* „supărare“. Am încercat să fiu prietenoasă cu ei, dar nu-mi place să se strige la mine. Le-a fost frică să strige ei înșiși, dar i-au învățat pe copiii lor...

— Oamenii de pe meleagurile astea sunt bănuitori din fire.

— Cineva care vine de la Paris nu-i neapărat un colaboraționist.

— Trebuia să fi venit la mine...

Fata se întoarse cu fața spre Charlot și-i spuse:

— Noi habar n-aveam de existența acestui șef!

Roche plesni căluțul cu biciul și căruța porni, lăsând să se vadă ciotul –

manșeta cusută deasupra cotului, bucata de braț ca un ciomag de lemn.

— Ți-ai mai făcut un dușman, îi spuse Charlot fetei, cu blândețe.

— Nu-i un om rău, zise Thérèse, privind îndelung căruța ce se depărta, încât Charlot simți prima împunsătură de gelozie.

— Mai bine ferește-te de el!

— Spui asta de parcă l-ai cunoaște de mult. Dar nu-l cunoști, nu-i așa? El însă părea să creadă că te mai văzuse undeva...

— Cunosc doar genul ăsta de oameni, îi curmă el vorba.

În seara aceea, după ce se întoarseră de la Brinac, Thérèse Mangeot se purtă într-un fel neobișnuit: stăruia ca, pe viitor, să ia masa în sufragerie, nu în bucătărie ca până atunci, să nu mai mănânce adică în grabă, ca și cum s-ar fi așteptat în orice moment ca adevăratul proprietar să apară și să-și revendice din nou drepturile... Charlot n-avea cum să știe ce anume provocase această schimbare, dar o lega de întâlnirea cu Roche pe drumul spre Brinac. Poate că insultele fermierului la adresa lui Chavel îi dăduseră fetei ideea că în Saint Jean exista măcar un locuitor dispus să se alieze cu ea împotriva lui. Ideea asta îi insufla încredere.

— Trebuie să fac curățenie, îi spuse Charlot, apucând o mătură și îndreptându-se spre scări, dar fata îl opri:

— N-am mai folosit niciodată până acum camera aceea.

— Nu?

— Am ținut-o încuiată. E o cameră în care el ar fi intrat cel dintâi. O cameră frumoasă. Mi-l pot imagina bând vin acolo și sunându-și servitorii...

— Sună ca-ntr-un roman sentimental, spuse el, pornind spre scări.

— Unde te duci?

— Mă duc să mătur, firește.

— Dar știi unde e?

Era ca și cum și-ar fi pus piciorul pe o treaptă care nu exista: simți un junghi în inimă – atâtea zile în șir se străduise să fie prudent, să pară că ignoră fiece detaliu, până și poziția camerelor sau a dulapurilor.

— Unde mi-era gândul? Firește, eram atent la ce spuneai.

Dar răspunsul lui nu păru s-o mulțumească pe fată.

— Uneori am impresia că tu cunoști casa asta mult mai bine decât o cunosc eu însămi, îi spuse ea, privindu-l cu luare-aminte.

— Am mai fost în asemenea case – toate sunt făcute după același tipic.

— Știi ce mă gândeam? Că Chavel obișnuia poate să se laude cu casa lui în fața deținuților, ba chiar să o deseneze, până când ai ajuns s-o cunoști...

— E drept că vorbea mult despre ea.

Thérèse deschise ușa sufrageriei și intrară amândoi: încăperea era cufundată în beznă din pricina obloanelor trase, dar el știa de unde se aprinde lumina. De data asta, mai precaut, băjbâi câțva timp înainte de a găsi comutatorul. Sufrageria era cea mai spațioasă încăpere a casei; în mijlocul ei trona o masă lungă, acoperită cu o husă, care-i dădea aerul unui catafalc. Pe pereți atârnav, cam alandala, portretele Chavelilor răposați. Aceștia fuseseră avocați începând din secolul al șaptesprezecelea, cu excepția câtorva dintre ei, deveniți slujitori ai bisericii. Între ferestre se vedea un episcop cu un nas lung și strâmb, care păru că-i însoțește de la un portret la altul, în jurul sufrageriei.

— Ce colecție! exclamă fata. Poate că *el* nici n-a avut șansa de a deveni altceva.

Charlot își întoarse propriul nas lung spre portretul bunicului său, iar bătrânul înveșmântat în robă se zgâi la omul încins cu un șorț de pânză verzuie. Acesta își feri privirea de ochii disprețuitori și acuzatori.

— Ce colecție! repetă fata. Și toți s-au căsătorit și au avut copii! Ți-i poți imagina îndrăgostindu-se?

— Asta i se poate întâmpla oricui.

Thérèse izbucni în râs. Era pentru prima oară că o auzea râzând. O privi cu

jind, întocmai cum un asasin aşteaptă cu disperare să desluşască pe faţa cadavru-lui un semn de viaţă, care ar putea să pledeze pentru nevinovăţia lui.

— Cum crezi că şi-ar arăta dragostea? îl întreabă fata. Ar smiorcăi cu nasurile astea lungi? Crezi că ochii ăştia avocăţeşti ar fi în stare să plângă?

Charlot întinse mâna spre braţul ei şi, atingându-l, îi răspunse:

— Cred că şi-ar arăta-o în felul acesta...

În clipa aceea clopoţelul de la intrare începu să zbârnâie pe lungă lui tulpină metalică.

— O fi Roche? şopti el.

— Ce să caute?

— Oricum, e prea târziu pentru un cerşetor.

— Poate că-i el, în sfârşit! murmură fata, cu răsuflarea tăiată.

Auziră din nou vibraţia tulpinii de oţel înainte de clinchetul clopoţelului.

— Deschide uşa! îl rugă fata. Altfel, o să vină maică-meal!

Năpădit de teama ce-l cuprinde pe orice om când aude o sonerie în plină noapte, Charlot coborî neliniştit scările, cu ochii spre uşă. La spaima aceasta ancestrală contribuia atât propria lui experienţă, cât şi o istorie îndelungată: crime vechi de o sută de ani, întâmplări legate de revoluţie şi de război... Clopoţelul începu iarăşi să zbârnâie, ca şi cum omul de la uşă ar fi fost nerăbdător să intre sau ar fi avut dreptul să ceară să i se deschidă. Fugarul şi urmăritorul au acelaşi fel de a suna.

Charlot ridică lanţul şi întredeschise uşa doar câţiva centimetri. Nu putu desluşi prin întunericul de afară decât licărul slab al unui guler. Cineva îşi mişca piciorul pe pietriş, iar Charlot simţi că uşa cedează sub presiunea exercitată asupra

lanțului.

— Cine e? întrebă el.

Iar necunoscutul îi răspunse pe un ton inexplicabil de familiar:

— Jean-Louis Chavel.

PARTEA A III-A

— Cine?

— Chavel.

Vocea deveni și mai imperioasă:

— N-ai vrea să deschizi ușa, amice, și să mă lași să intru?

Fata, care se oprise la jumătatea scărilor, strigă:

— Cine e?

— E Chavel, zice că-i Chavel, îi răspunse Charlot, cu un sentiment de ușurare și de ilaritate, deși teama încă-i mai stăpânea sufletul, copleșit de o speranță nebunească.

Acum, în sfârșit, sunt cu adevărat Charlot, își spunea. Ura se poate întoarce asupra altcuiva...

— Lasă-l să intre! îi porunci fata, iar el deschise ușa.

Omul care păși înăuntru îi păru la fel de cunoscut ca și vocea, dar nu fu în stare să-l identifice. Era un bărbat înalt și bine legat, de o vulgaritate bizară, care venea dintr-o anumită ostentație, din felul lui arrogant de a umbla... Avea o piele foarte albă, parcă pudrată, iar când vorbea, glasul lui semăna cu al unui tenor – părea prea conștient de intonațiile sale. Ai fi zis că e în stare să cânte orice melodie.

— Scumpa mea doamnă, începu el, te rog să mă ierți că intru în felul acesta.

Se opri brusc, întorcându-și privirea spre Charlot: parcă l-ar fi recunoscut el însuși, ori își închipuia că-l recunoaște...

— Ce dorești? îl întrebă Thérèse.

Individul îi răspunse, abătându-și în silă privirea de la Charlot spre ea:

— Adăpost și... ceva de mâncare.

— Ești chiar Chavel? îl întrebă Thérèse.

— Da, da, sunt Chavel, zise intrusul, cu șovăială în glas.

Fata coborî scările și se apropie de el.

— Știam eu c-o să apari, într-o bună zi...

Individul își întinse o mână, ca și cum mintea lui n-ar fi fost capabilă să conceapă ceva ce ar fi depășit limitele convenționalului.

— Scumpă doamnă, începu el, dar fata îl scuipă în obraz: era ceea ce așteptase în toate aceste luni, iar acum, când își împlinise în sfârșit dorința, izbucni în plâns, întocmai ca un copil la încheierea unei serbări.

— De ce nu pleci? îl întrebă Charlot pe intrus.

— Nu pot, îi răspunse așa-zisul Chavel, ștergându-și fața cu mâneca hainei. Sunt urmărit.

— De ce?

— Orice om care are un dușman pe undeva se cheamă că-i „colaboraționist”.

— Bine, dar dumneata ai stat într-o închisoare nemțească...

— Ei pretind că aș fi fost închis acolo ca informator, răspunse individul, cât se poate de calm.

Promptitudinea răspunsului păru să-i redea încrederea și respectul de sine.

— Firește, ești *mademoiselle* Mangeot, i se adresă el fetei. Știu că am greșit venind aici, dar orice animal hăituit se duce la bârlogul pe care-l cunoaște. Iartă-mi lipsa de tact, domnișoară! Plec îndată.

Thérèse ședea pe treapta de jos a scării, cu fața îngropată în palme.

— Da, ai face bine să pleci grabnic, zise Charlot.

Individul își roti în jurul lui fața pomădată: își tot umezea cu vârful limbii

buzele uscate. Singurul element autentic din ființa lui era frica. O frică pe care și-o stăpânea totuși: aidoma unui cal nărvaș sub un călăreț destoinic, și-o vădea în bot și în pupilele ochilor.

— Unica mea scuză, urmă el, este că am un mesaj pentru domnișoara, de la fratele ei.

Privirea curioasă și statornică a lui Charlot părea să-l descumpănească.

— Parcă te-aș cunoaște, îi spuse.

— Păi, ar trebui să-l cunoști! exclamă fata, fulgerându-l cu privirea. Doar ai fost în aceeași pușcărie!

— A, cred că îmi revine în memorie, știți, eram atât de mulți acolo, rosti individul.

Charlot fu nevoit să-i admire din nou stăpânirea de sine.

— E cu adevărat Chavel? îl întrebă fata.

Charlot era uluit de tupeul intrusului. Deși nu scăpase de frică, acesta și-o ascundea perfect. Fața lui albă se rotea ca un bec spre el, pregătindu-se să-l orbească, încât Charlot trebui să-și ferească privirea.

— Da, murmură el. E Chavel. Dar s-a schimbat.

O expresie de bucurie încreți fața individului, dar ea redeveni numaidecât netedă.

— Ei bine, care-i mesajul pe care mi-l aduci? întrebă Thérèse.

— Atâta doar, că vă iubea și că acesta era cel mai bun lucru pe care-l putea face pentru voi.

În vestibulul spațios era foarte frig, iar individul începu deodată să tremure.

— Noapte bună, domnișoară! spuse el. Iartă-mă că te-am deranjat! Ar fi

trebuit să știu că bârlogul e închis.

Și făcu o plecăciune teatrală, pe care însă fata n-o văzu: întorcându-i spatele, dispăruse deja după un cot al scării.

— Ușa, *monsieur* Chavell! îi spuse Charlot, batjocoritor.

Dar individul își mai păstrase un cartuș, căci îi răspunse:

— Dumneata ești un impostor, n-ai fost în închisoare, nu m-ai recunoscut. Îți închipui că aș fi fost în stare să uit vreuna din fețele celor de acolo? Cred c-ar trebui să te denunț stăpânei dumitale. E clar că abuzezi de firea ei bună.

Charlot îl lăsa să vorbească, apoi îi spuse:

— Ba am fost în închisoare și te-am recunoscut, domnule Carosse.

— Dumnezeu! exclamă celălalt, aruncându-i o privire și mai scrutătoare. Nu ești Pidot? Firește, glasul se deosebește de al lui Pidot.

— M-ai mai confundat o dată cu Pidot. Numele meu e Charlot. E pentru a doua oară că-mi faci un serviciu, domnule Carosse.

— În cazul ăsta, mă răsplătești grozav, dându-mă afară în plină noapte! Vântul bate dinspre răsărit și zău că a-nceput să și plouă!

Cu cât era mai speriat, cu atât devenea mai impertinent: impertinența era pentru el un fel de remediu împotriva nervilor.

— Să fiu alungat dintr-o casă de țară, iată un deznodământ cam mediocru pentru o carieră atât de frumoasă! exclamă el, ridicându-și gulerul pardesiului. Noapte bună, nerecunoscătorule Charlot! Cum de te-am putut confunda cu bietul Pidot?

— O să îngheți!

— Tot ce se poate. La fel ca Edgar Allan Poe.

— Ascultă! Nu sunt chiar atât de nerecunoscător. Poți rămâne aici pentru o noapte. Scoate-ți pantofi, cât trântesc eu ușa! După ce o trânti cu zgomot, adăugă: Urmează-mă!

Dar abia urcase două trepte, că auzi glasul fetei, de pe palier:

— Charlot, a plecat?

— Da, a plecat. Așteaptă o clipă, apoi spuse: Mă duc să văd dacă ușa din spate e încuiată.

Și, urmat de individul rămas numai în ciorapi, porni pe coridorul ce ducea spre bucătărie, iar de acolo în sus pe scări, spre propria-i cameră.

— Poți dormi aici, îi spuse. Mâine-dimineață, devreme, vin să te scot. Nu trebuie să fi văzut de nimeni. Altfel, va trebui să plec și eu de aici.

Individul se așeză comod pe pat, întinzându-și picioarele.

— Ești chiar Carosse? îl întrebă Charlot, plin de curiozitate.

— Nu cunosc alt Carosse în afară de mine, zise celălalt. N-am frați, nici surori, nici părinți. N-am de unde să știu dacă pe undeva, în provincie, trăiesc niscaiva Carosse obscure; se prea poate ca în Limoges să am vreun văr de-al doilea. Firește, mai e și prima mea nevastă, o cățea bătrână! adăugă el, clipind din ochi.

— Iar acum ești urmărit?

— În țara asta domnește o concepție puritană potrivit căreia omul se poate hrăni doar cu pâine. O concepție cât se poate de absurdă și de anticatolică. Presupun că aș fi putut trăi doar cu pâine – cu pâine neagră – în timpul Ocupației, dar spiritul își are exigențele sale, el cere produse de lux. Iar asemenea produse de lux puteau fi obținute într-un singur loc, încheie Carosse, cu un zâmbet de auto-mulțumire.

— Dar ce te-a făcut să vii încoace?

— Poliția, scumpul meu domn, precum și acești tineri focoși, înarmați cu puști, care-și zic „Rezistența”. Tocmai mă îndreptam spre miazăzi, dar, din nefericire, trăsăturile feței mele sunt prea bine cunoscute... pretutindeni, în afară de această casă, adăugă el cu un soi de amărăciune în glas.

— Dar de unde știai... ce anume te-a făcut să crezi că...

— Chiar și într-o comedie clasică, amice, te obișnuiești să improvizezi, răspunse individul, netezindu-și pantalonii. Aceasta a fost o improvizație – vei spune, desigur, nu tocmai reușită. Și totuși, dacă mi s-ar fi dat destul timp, aș fi reușit s-o păcălesc și pe dumneaei.

— Tot nu-mi dau seama cum ai ajuns aici.

— A fost o inspirație de moment. Poposisem într-un han aflat la vreo nouăzeci de kilometri de locul acesta, într-un sat al cărui nume începe cu litera B, nu mai țin minte precis. Un tip nostim, eliberat nu de mult din închisoare, chefuia acolo împreună cu tovarășii săi. Mi-am dat seama că era cineva în satul acela, era însuși primarul – cunoști tipul ăsta de om, un tip cu burtă, pompos la culme, cu un ceas enorm, cât un calup de brânză, vârât în buzunarul de la vestă. Tocmai le povestea amicilor săi istoria tipului care-și cumpărase viața în închisoare – îi zicea „al zecelea om”, nu e rău spus. Primarul îi cam purta pică, n-am priceput de ce. Ei bine, mi s-a părut puțin probabil ca numitul Chavel să aibă curajul de a se întoarce vreodată acasă; de aceea m-am decis să mă întorc eu în locul lui. Puteam să-i joc mult mai bine decât el rolul – rolul unui avocat plicticos... dar îl cunoști bine, desigur!

— Da, nu te așteptai la asta!

— Cine s-ar fi putut aștepta? Coincidența e realmente prea mare! Dumneata

ai fost la închisoare, nu-i așa? Nu ești un actor în turneu prin provincie, ca mine.

— Nu. Am fost efectiv acolo.

— Atunci, de ce te-ai prefăcut că mă recunoști?

— Fata era convinsă că Chavel o să se întoarcă într-o bună zi. Era un fel de obsesie a ei. M-am gândit c-o poți vindeca de această obsesie. Poate c-ai și vindecat-o... Acum trebuie să plec. Dacă nu vrei să fi alungat afară, în ploaie, nu te mișca de-aici!

O găsi pe Thérèse în sufragerie. Se uita țintă la portretul bunicului lui.

— Nu-i nici o asemănare, îi spuse ea. Absolut nici una!

— Nu ți se pare că, poate, ochii...

— Nu. Nu văd nici o asemănare. Mai degrabă semeni dumneata decât el...

— Să pun masa? o întrebă Charlot.

— A, nu! Acum, când e/ e pe aproape, nu putem lua masa aici.

— N-ai nici un motiv să te temi. Transferul de proprietate e cât se poate de legal. Nu te va mai tulbura niciodată. Acum îl poți da uitării.

— Tocmai asta nu pot, izbucni ea, cu patimă în glas. Vezi ce lașă sunt? De-unăzi îți spuneam că fiecare om e pus la încercare măcar o dată în viață, și abia după aceea știe cine este cu adevărat. Ei bine, acum mă cunosc în sfârșit. Ar trebui să-i strâng mâna și să-i spun: „Fii bine-venit, frate: suntem de-un sânge!”

— Nu pricep, zise Charlot. Doar l-ai dat afară. Ce altceva ai fi putut să faci?

— Aș fi putut să-l împușc. Totdeauna mi-am spus c-o să-l împușc.

— Nu puteai să te depărtezi ca s-aduci un pistol și să-l împuști după aceea, cu sânge-rece.

— De ce nu? El l-a omorât cu sânge-rece pe fratele meu! În noaptea aceea a

avut destul sânge-rece, nu-i așa? Parcă ziceai că l-au împușcat a doua zi dimineață...

Charlot simți din nou nevoia să se justifice:

— Am uitat să-ți spun că, peste noapte, el a încercat să anuleze tranzacția. Dar fratele dumitale nici n-a vrut s-audă de așa ceva.

— Da? A încercat? Ia te uită! Pun pariu c-a încercat din răspuțeri.

Cinară, ca de obicei, în bucătărie. Doamna Mangeot întrebă, cu arțag, ce fusese gălăgia aceea auzită din vestibul.

— Parcă-ar fi fost o adunare populară! remarcă ea.

— Un biet cerșetor, îi răspunse Charlot. Ar fi vrut să rămână peste noapte aici.

— De ce l-ai lăsat să intre în casă? Ori de câte ori mă-ntorc cu spatele, lepădăturile astea profită și dau buzna. Nu știi, zău, ce-ar spune Michell

— N-a trecut dincolo de vestibul, mamă, o asigură Thérèse.

— Dar eu am auzit pașii a doi oameni mergând pe coridor spre bucătărie. Nu erai tu: tu erai sus.

— Nu puteam să-l dau afară fără să-i ofer măcar o bucată de pâine, explică în grabă Charlot. Ar fi fost o lipsă de omenie. L-am scos afară pe ușa din dos.

Thérèse se uită cu ochi mohorâți pe fereastră, la lumea jilavă de afară. Ploaia izbea în rafale acoperișul casei, ferestrele – o auzeau scurgându-se prin burlane. Pe o noapte ca asta, nici o făptură omenească n-ar trebui să umble pe-afară. „Cât de mult îl urăștel“ își spuse Charlot. Se gândea la Chavel ca la un străin care-și pierduse pentru totdeauna identitatea.

Cina se desfășură în tăcere. La sfârșitul ei, doamna Mangeot o porni

șontâc-șontâc la culcare. De la o vreme, nu mai dădea nici o mână de ajutor la gospodărie și nici nu mai aștepta până când fică-sa își isprăvea treaba. Iar ceea ce nu vedea, nu știa. Membrii familiei Mangeot erau proprietari; nu munceau, ci tocmeau servitori...

— Nu arăta ca un laș, zise Thérèse.

— Acum îl poți da uitării.

— Ploaia asta îl urmărește. De când a ieșit din casă, l-a tot urmărit. Ce ploaie!
E ca un lanț legat de picioare.

— Nu te mai gânde la el.

— Iar Michel e mort. Acum e mort de-a binelea.

Fata șterse cu palma geamul aburit al ferestrei, apoi adăugă:

— El a venit și s-a dus, iar Michel e mort. Nimeni altcineva nu l-a cunoscut.

— L-am cunoscut eu!

— A, da, spuse ea, în doi peri, ca și cum faptul că unul ca el îl cunoscuse pe Michel n-ar fi avut nici o importanță.

— Thérèse! exclamă Charlot.

Pentru prima oară îi spunea pe nume.

— Da?

Era un om care respecta convențiile – nu se schimbase în această privință. Viața îi oferise modele de comportament valabile pentru orice împrejurare – ele îl înconjurau aidoma unor manechine din atelierul unui croitor. Nu avusese nici un model pentru un condamnat la moarte; în schimb, făcuse câteva cereri în căsătorie, încă în prima tinerețe. Îl ajutaseră, ce-i drept, și împrejurările. Fusesse capabil să-și precizeze în cifre exacte venitul anual și starea proprietății. În primul rând însă,

fusese capabil să creeze o atmosferă de intimitate cu câte o fată ale cărei idei în materie de politică, religie și căsătorie semănau în mod sigur cu ale lui. Acum însă, se vedea oglindit într-o canistră care-l arăta purtând o cârpă de vase: lipsit de bani, de proprietate sau de alte bunuri, nu știa nimic despre fata asta, știa doar că-i mistuit de un neobișnuit dor de căldură trupească și sufletească – o dorință oarbă, însoțită de nevoia, nemaîncercată până atunci, de a o proteja pe fată...

— Ce e? îl întrebă ea.

Încă mai privea pe fereastră, ca și cum nu s-ar fi putut despărți de imaginea falsului Chavel care rătăcea prin noaptea ploioasă.

— Mă aflu aici de peste două săptămâni, îi răspunse el pe un ton silit. Nu știi nimic despre mine.

— Nu face nimic.

— Te-ai gândit ce-o să faci când mama dumitale o să moară?

— Nu știu, dar o să am destul timp să mă gândesc... Poate o să mă mărit, adăugă ea, zâmbindu-i, după ce își întoarse cam în silă privirea de la geamul aburit.

Charlot se simțea copleșit de o deznădejde morbidă. La urma urmei, n-avea nici un temei să presupună că fata nu lăsase la Paris un iubit, probabil vreun băiat prostuț din propria categorie socială, cu care bătuse străzile din jurul Menil-montantului.

— Cu cine? o întrebă.

— De unde să știu? Pe aici nu prea sunt mulți bărbați, nu-i așa? Roche – eroul ciung... Nu prea îmi place ideea de a mă mărita cu o bucată de om. Firește, mai ești și dumneata...

Charlot își simțea gura uscată: i se părea absurd să încerce o asemenea

emoție înainte de a-i cere mâna unei fete de negustoreasă, dar ocazia trecu până să-și găsească el curajul de a vorbi.

— Va trebui poate să mă duc la târgul din Brinac ca să caut un bărbat, urmă fata. Am tot auzit că fetele bogate sunt pândite de o sumedenie de pețitori, vânători de zestre. Pe aici însă, nu văd nici unul.

— Thérèse! Începu el din nou. Dar se opri numaidecât, pentru a întreba: Cine-acolo?

— Maică-mea. Cine altcineva?

De pe scară se auzi o voce:

— Thérèse, Thérèse!

— Va trebui să speli singur vasele, îi spuse Thérèse. Cunosce vocea asta: e vocea ei de rugăciune. Acum n-o să adoarmă până nu vom spune cel puțin o rugăciune. Noapte bună, domnule Charlot!

Era formula cu care obișnuia să i se adreseze la capătul fiecărei zile, pentru a risipi orice jignire pe care i-ar fi putut-o aduce în ziua respectivă. Momentul trecuse, iar Charlot știa bine că s-ar putea să nu se mai repete decât după câteva săptămâni! În noaptea asta avusese certitudinea că fata era dispusă să accepte. Măine însă...

Când deschise ușa camerei sale, îl văzu pe Carosse întins pe pat, sub haina cu care se învelise ca să-i țină de cald; sforăia, cu buzele întredeschise. Zgomotul îl trezi, dar omul nu se mișcă, deschise doar ochii, privindu-l pe Charlot cu un zâmbet ușor condescendent.

— Ei, m-ați vorbit de rău? Întrebă el.

— Ca actor cu experiență, nu ți-ai ales rolul cel mai potrivit pentru actuala

situație.

— Nu-s chiar atât de convins, răspunse Carosse, ridicându-se în capul oaselor și mângâindu-și bărbia lată și grăsuță. Știi, cred că m-am cam pripit. Nu trebuia să plec așa repede. În definitiv, nu poți să negi că am stârnit interes. Iar când stârnești interes, jumătate din bătălie e ca și câștigată, amice.

— Fata îl urăște pe Chavel.

— Păi, eu nu sunt adevăratul Chavel. Nu uita acest amănunt! Eu sunt Chavel cel idealizat – un Chavel recreat de artă. Nu-ți dai seama cât câștig nelăsându-mă împodobit de adevărul mohorât și desigur sordid? Dă-mi un răgaz, amice, și o voi face să-l iubească pe Chavel! Ai avut vreodată ocazia să mă vezi în rolul lui Pierre Louchard?

— Nu.

— Un rol mare! Rolul unui bețivan nemernic, un *roué*⁴, un seducător de cea mai joasă speță. Dar cât m-au mai iubit femeile! După ce-am jucat acel rol, am primit mai multe invitații decât...

— Ea însă te-a scuiat în obraz!

— Scumpe amice, crezi că nu știi? A fost ceva superb. Unul dintre cele mai mărețe momente prin care am trecut vreodată. Pe scenă nu întâlnești niciodată un asemenea realism. Cred că și eu am jucat binișor. Mâneca: o, câtă demnitate! Pun rămășag că, în noaptea asta, fata se gândește, în patul ei, la gestul acela.

— Chavel nu poate, firește, să concureze cu dumneata.

— Uit mereu că l-ai cunoscut. Mi-ai putea oare sugera vreo idee pentru rol?

— N-ar avea nici un rost. Vei pleca de aici înainte de răsăritul soarelui. Cortina s-a lăsat. Îmi dai înapoi patul?

— E destul loc pentru amândoi, zise actorul, trăgându-se puțin spre perete.

Când era strâns cu ușa, părea să regreseze, vesel și ușurat, spre tinerețea lui sordidă și vulgară. Nu mai era marele Carosse, cel de vârstă mijlocie. Aproape că vedeai cum tinerețea se strecoară spre vinele lui, prin straturile de grăsime. Rezemându-se într-un cot, rosti, pe un ton șmecheresc:

— Nu-mi lua în nume de rău ceea ce-ți spun!

— Cum adică?

— Păi, scumpe domn, e limpede că treci prin chinurile dragostei.

Și începu să râgâie, rânjind, de-a curmezișul patului.

— Vorbești prostii! protestă Charlot.

— E cât se poate de firesc. Dumneata, un bărbat la vârsta când emoțiile erotice sunt lesne zgândărite de prezența unei fete tinere, trăiești în aceeași casă cu o duduie destul de atrăgătoare, deși nițeluș cam vulgară, poate. Aduă la asta faptul că ai fost multă vreme la închisoare și că i-ai cunoscut fratele. E doar o reacție chimică, amice.

Actorul râgâi din nou, apoi continuă:

— Mi se întâmplă și mie ori de câte ori iau masa târziu. Trebuie să fiu atent ce mănânc la cină, când îmi petrec noaptea cu vreo prietenă... Slavă Domnului, poveștile astea de amor durează numai câțiva ani, iar cu femeile mai în vârstă poți fi tu însuși.

— Ai face mai bine să dormi. Te voi trezi mâine în zori.

— Presupun că vrei să o iei de nevastă, nu-i așa?

Rezemat de lavoar, Charlot îl privea pe Carosse cu scârbă; nu-l vedea însă doar pe el: oglinda de pe ușa dulapului reflecta fețele amândurora – doi bărbați în

toată firea, ajunși într-o stare de decrepitudine, discutând despre o fată tânără. Niciodată nu fusese atât de conștient de vârsta lui.

— Să știi că-mi pare rău că plec de aici, îi spuse Carosse. Cred că aş putea să rivalizez cu dumneata, chiar în rolul lui Jean-Louis Chavel. N-ai pic de elan, amicel! Ar fi trebuit să intri în scenă și s-o cucerești chiar în noaptea asta, când emoția plutea în aer grație mie!

— Nu voiam să-ți fiu recunoscător.

— De ce nu? Doar n-ai nimic împotriva mea. Uیți că eu nu sunt Chavel.

Căscă și se întinse, instalându-se comod lângă perete.

— Dar nu face nimic, adăugă el. Stinge, te rog, luminal! Așa, băietel! Și adormi aproape instantaneu.

Charlot se așeză întâi pe scaunul de bucătărie, singurul din încăpere. Oriîncotro privea, vedea semnele perfecte adaptări a falsului Chavel: actorul se simțea aici ca la el acasă. își agățase pe ușă pardesiul, sub care se strânsese o mică băltoacă pe linoleum; haina și-o atârnase pe spătarul scaunului. Ori de câte ori făcea vreo mișcare, Charlot simțea pe coapsă buzunarul actorului. Patul scârțâia când acesta se lăsa spre mijlocul lui. Charlot stinse lumina, apoi simți din nou buzunarul greu al actorului izbindu-l în coapsă. Ploaia bătea în fereastră cu regularitatea unor valuri. Bucuria și speranța pieriseră; Charlot își vedea dorințele târându-se pe pat, dorințele urâte ale unui adult. „Mai bine am pleca amândoi de aici”, își spunea.

Schimbându-și poziția, simți din nou buzunarul. Actorul se răsuci pe spate și începu să sforăie ritmic, dar încetișor. Charlot îi vedea trupul: doi saci cu făină aruncați la nimereală. Întinse o mână spre buzunarul lui Carosse și atinse patul metalic al unui revolver. Nu se miră prea mult: țara revenise la zilele cetățenilor

înarmați; un revolver era acum la fel de normal cum fusese o sabie cu vreo trei veacuri în urmă. Totuși, ar fi mai bine să-l știu în buzunarul meu decât în al lui, își spuse.

Era un mic revolver de modă veche. Rotindu-i încărcătorul cu un deget, constată că cinci din cele șase compartimente erau pline. Al șaselea era gol, dar, în clipa când îl duse la nas, simți mirosul inconfundabil al unui glonț proaspăt tras. Ceva ca un șobolan se mișcă pe pat, printre sacii de făină: era brațul actorului. Acesta murmură niște vorbe pe care Charlot nu le putu desluși, printre ele și una care suna ca „destin”: probabil că juca un rol, până și în somn.

Charlot vârî revolverul în propriul buzunar, apoi pipăi din nou haina actorului și scoase de acolo un mic teanc de hârtii, legate cu un elastic. Era prea întuneric ca să le poată cerceta; deschizând cu grijă ușa, merse pe coridor, lăsând ușa între-deschisă ca să nu facă zgomot. Aprinse lumina și începu să cerceteze prețioasa comoră.

Era clar că hârtiile astea nu erau ale lui Carosse. Printre ele găsi o chitanță eliberată la Dijon unui anume Toupard; chitanța, datată 30 martie 1939, se referea la un set de furculițe pentru pește. Intervalul scurs de atunci încoace era cam prea lung, încât păstrarea chitanței indica o fire neobișnuit de pedantă, cum trebuie să fi fost cea a numitului Toupard. O dovedea poza de pe buletinul lui de identitate: un ins timid, speriat până și de umbra lui, adulmecând o capcană la fiecare pas. Charlot cunoscuse zeci de asemenea indivizi în tribunale – oameni capabili să facă nesfârșite ocoluri în viață pentru a se feri de primejdie. Cum de nimeriseră aceste hârtii în mâinile lui Carosse? Charlot își aminti de compartimentul gol al revolverului. În zilele acelea, actele erau mult mai importante decât banii. Actorul se arătase dispus

să joace rolul lui Chavel pentru a-și câștiga dreptul de a dormi o noapte în casa acestuia, dar cum ar fi putut spera să circule nestingherit prin țară cu o asemenea identitate? Răspunsul era, firește, că în cinci ani un om suferă multe schimbări. La sfârșitul unui război toate fotografiile se învechesc: individul acela timid primise un revolver ca să omoare, dar un altul, mai curajos, îl surprinsese tocmai când ezita să tragă.

Charlot se întoarse în camera lui și vârî la loc în buzunarul actorului hârtiile și revolverul. Nu mai voia să păstreze arma. În spatele lui, ușa se trânte cu un zgomot ca de împușcătură, iar Carosse sări în pat și, zărindu-l pe Charlot, strigă speriat:

— Cine ești?

Adormi însă numaidecât, ca un copil, înainte de a putea auzi răspunsul. „De ce nu-s în stare să doarmă la fel de adânc toți ucigașii?” se întrebă Charlot.

⁴ Desfrânat (în limba franceză în original) (n.red.)

— Unde-ai fost? Îl iscodi Thérèse.

Charlot își curăța cu un cuțit noroiul de pe ghete.

— În timpul nopții mi s-a părut că aud o mișcare lângă magazia din grădină și m-am dus să văd.

— Ai văzut vreo urmă?

— Nu.

— Poate-o fi fost Chavel, zise fata. Am stat trează ore-n șir, tot gândindu-mă că pe-o noapte ca asta e groaznic să lași un om să umble pe drumuri. Maică-mea și cu mine ne tot rugam, iar el umbla pe afară! Am spus de nu știu câte ori *Tatăl nostru*. Nu eram în stare să omit îndemnul la iertare, căci maică-mea ar fi intrat la bănuieli.

— E mai bine să umbli prin ploaie decât să fi împușcat.

— Nu știu. Crezi că da? Depinde, nu-i așa? Când l-am scuipat în obraz...

Nu-și sfârși vorba, iar Charlot își aminti cum actorul, tolănit în pat, i se lăudase cu „gestul” acela: fata n-o să-l uite așa curând, îi spusese. Îl îngrozea gândul că un asemenea mincinos putea să rezume cu atâta acuratețe ideile unei ființe atât de sincere. Reciproca nu era valabilă: adevărul nu te învață să-ți cunoști semenii.

— Acum s-a isprăvit, spuse el. Nu te mai gândi la asta!

— Crezi că o fi găsit vreun adăpost? I-o fi fost frică să ceară adăpost în sat. N-ar fi fost cine știe ce pagubă să-l fi lăsat să doarmă aici o noapte, adăugă ea pe un ton acuzator. De ce n-ai propus așa ceva? Dumneata n-ai nici un motiv să-l urăști!

— Mai bine nu te mai gândi la el! Înainte de a-l fi văzut, nu erai atât de

dornică să-l ierți.

— E mai greu să urăști un om a cărui față o cunoști decât un om a cărui față poți cel mult să ți-o imaginezi.

Charlot își spuse: „Dacă e adevărat înseamnă c-am fost un prost!”

— De fapt, urmă fata, semănăm mai mult decât îmi închipuisem, de aceea nu m-am simțit în stare să-l împușc. Momentul decisiv m-a pus în încurcătură întocmai cum îl pusese și pe el.

— A, dacă încerci să vezi asemănări dintr-astea, ia-mă ca exemplu pe mine! Nu-s oare îndeajuns de ratat în ochii dumitale?

Fata îi aruncă o privire lipsită de interes.

— Ba da, îi spuse. Presupun că ești. Michel a trimis prin el un mesaj.

— Așa pretindea...

— Nu văd de ce ar fi mințit pe chestia asta, în loc să mintă în problema cea mai importantă. De fapt, adăugă ea cu o teribilă naivitate, nu mi-a făcut impresia unui om care minte.

Peste noapte, doamna Mangeot se îmbolnăvi grav: sânii aceia uriași ascundeau de fapt o mare slăbiciune; se prăbușise înapoia lor. Nu era cazul să cheme un doctor și, oricum, în zilele acelea nu existau destui doctori pentru a se îngriji de un colț de provincie atât de obscur cum era Brinacul. Pentru bătrâna bolnavă, un preot era mult mai important. Charlot pătrunse așadar, pentru prima oară, pe teritoriul primejdios al satului Saint Jean. Era prea devreme ca oamenii să fi ieșit din case, așa că nu întâlni pe nimeni în drumul lui spre casa parohială. Dar în clipa când sună la ușă, inima începu să-i bată cu putere. Îl cunoscuse bine pe bătrânul pastor: obișnuia să ia masa în casa cea mare ori de câte ori se ducea în sat. Pastorul nu era

omul care să se lase înșelat de o barbă și de alte asemenea schimbări suferite de fața unui cunoscut în decurs de câțiva ani. Charlot simțea o neliniște amestecată cu speranță. Ce ciudat ar fi fost să redevină el însuși, măcar pentru un singur om!

Dar în pragul ușii apăru un necunoscut: un tinerel oacheș, cu înfățișarea aspră a unui meseriaș destoinic și călit în muncă. Își vâra în sac pâinea de împărtășanie așa cum un instalator își vâra uneltele de lucru.

— E noroi pe câmp? îl întreabă el pe Charlot.

— Da.

— Atunci trebuie să aștepti până-mi pun galoșii.

Mergea repede, încât Charlot abia izbutea să țină pasul cu el. Găloșii i se înfundau în noroi, plescăind cu zgomot.

— Era pe aici un pastor pe nume Russe, nu-i așa? îl iscodi Charlot.

— A murit anul trecut, îi răspunse pastorul cel tânăr, fără să-și încetinească pașii. Se udase la picioare, adăugă el, pe un ton sumbru. E de mirare câți preoți de țară mor din pricina asta. S-ar putea spune că-i o maladie profesională.

— Lumea spune că era un om bun.

— Nu-i greu să-i mulțumești pe țărani, zise urmașul pastorului Russe. Orice pastor care rămâne patruzeci de ani în același loc devine un om bun...

Ai fi zis că-și suga dinții după fiecare cuvânt, dar de fapt găloșii făceau acest zgomot când se dezlipeau din noroi.

Thérèse îi întâmpină în prag. Pastorul o urmă pe scări, cu valijoara lui: un meseriaș cu uneltele sale. Nu trecură nici zece minute și se întoarse în vestibul, pentru a-și pune găloșii: nu era obișnuit să-și piardă timpul. Charlot îl văzu, de pe coridor, luându-și rămas-bun cu o formulă grăbită, pragmatică:

— Dacă ai nevoie de mine, trimite din nou să mă cheme, dar nu uita, *mademoiselle*, că, deși sunt la dispoziția dumitale, sunt și în slujba tuturor locuitorilor din Saint Jean.

— Pot avea binecuvântarea dumitale, părinte?

— Firește.

Pastorul făcu gestul binecuvântării, ca un notar care-ar fi pus o ștampilă, și plecă. Rămas doar cu fata, Charlot simți că nu mai fuseseră niciodată atât de singuri. Era ca și cum bătrâna ar fi și murit, lăsându-i față în față.

PARTEA A IV-A

Marele actor Carosse ședea în seră și reflecta la situația lui. Nu era câtuși de puțin deprimat din pricina condițiilor oarecum umilitoare în care se găsea. Încerca sentimentul democratic al unui duce care se simte bine în orice mediu, fără să-i pese de convențiile ori de clasele sociale. Carosse jucase în fața regelui George al V-lea al Marii Britanii, a arhiducelui Otto, a trimisului special al președintelui Statelor Unite, a feldmareșalului Göring și în fața a nenumărați ambasadori, printre care cel italian și sovietic, precum și a lui *Herr Abetz*⁵. Toți acești oameni mari străluceau ca niște giuvaiere în memoria lui; și era convins că, la nevoie, unul sau altul dintre ei putea fi pus la amanet contra unei sume de bani.

Totuși, în dimineața aceea, la Saint Jean, încercase un fior de neliniște văzând pe pereții comisariatului de poliție un afiș cu o listă de colaboraționiști care cuprindea și numele lui, iar alături un anunț în legătură cu o crimă săvârșită într-un sat situat cu peste optzeci de kilometri mai încolo. Poliția ignora, firește, detaliile acelei crime, căci, dacă le-ar fi cunoscut, ar fi vorbit de omucidere: Carosse era însă convins că acționase în legitimă apărare, pentru a-l împiedica pe burghezul acela stupid să-l denunțe. Îi lăsase cadavrul ascuns cu grijă în bălăriile de pe islazul comunal, după ce luase cu împrumut actele menite să-i faciliteze trecerea printr-un control superficial. Dându-și seama că actele nu-i mai puteau fi de folos, ba chiar s-ar fi putut dovedi periculoase, le arsesese în seră, și cenușa o ascunsese într-un ghiveci de flori.

Când văzuse cele două anunțuri, pricepuse că n-avea rost să meargă mai departe. Deocamdată, adică până când afișele aveau să fie pretutindeni rupte de vânt și decolorate de vreme, trebuia să stea ascuns undeva, iar singura ascunzătoare

posibilă era casa aceasta. Așa-zisul Charlot o și mințise pe stăpâna casei în legătură cu Carosse și încălcase legea dând adăpost unui colaboraționist: era aici un șurub care putea fi strâns zdravăn. Dar, în timp ce ședea pe o roabă și reflecta la situația lui, imaginația i se aprinse și mai mult la gândul unui proiect și mai îndrăzneț. Văzu în minte cum cortina se ridică peste o scenă romantică, pe care doar un actor genial o putea face plauzibilă, deși nu era, poate, cu totul și cu totul originală: o concepute mai întâi Shakespeare...

Privind printr-o gaură din peretele de lemn, îl zări pe Charlot care mergea pe câmp spre Saint Jean; se grăbea, deși era prea devreme pentru târg. Carosse așteptă răbdător, cu spinarea arcuită pe marginea roabei, până când îl văzu pe Charlot întorcându-se cu pastorul. Ceva mai târziu îl văzu pe pastor ieșind singur din casă, cu valijoara lui. Vizita pastorului nu putea avea decât o singură semnificație. Imaginația creatoare a actorului absorbi de îndată acest nou amănunt și modifică în consecință scena pe care urma s-o joace. Așteptă totuși încă puțin. Dacă e adevărat că geniul înseamnă o infinită capacitate de a răbda, Carosse era un actor de geniu. Răbdarea îi fu răsplătită curând: îl văzu pe Charlot ieșind din casă și îndreptându-se din nou spre Saint Jean. Scuturându-și pardesiul de frunzele veste-ede, Carosse se întinse ca un motan mare și leneș. Revolverul din buzunar îi atinse coapsa.

Nici un actor înăscut nu scapă vreodată de trac; în clipa când trecu prin fața casei spre ușa bucătăriei, Carosse simți că-i e frică. Cuvintele rolului păreau să-i fi ieșit din minte; gâtleejul i se uscaseră, iar când trase de șnurul clopoțelului, auzi din- spre bucătărie un târșâit de pași, foarte slab, nu ca pașii hotărâți ce-l întâmpinaseră data trecută. Nu-și luă mâna de pe revolver: contactul cu oțelul rece era ca o

garanție de curaj. Când ușa se deschise, băigui un „scuzați“, dar, așa speriat cum era, se gândi că bâlbâiala involuntară era cât se poate de potrivită: putea stârni mila, iar mila putea ține ușa întredeschisă, întocmai ca piciorul unui cerșetor. Fata stătea în umbră, așa că nu-i putea vedea fața. Carosse continuă să se bâlbâie, ascultându-și vocea, care-i dădea tot mai multă încredere în sine. Ușa rămase deschisă: deocamdată, nu voia să ceară mai mult.

— N-apucasem să ies din sat, când am aflat despre mama dumitale, începu el. Am simțit nevoia să mă întorc, domnișoară! Știu că mă urăști, dar, crede-mă, nu intenționasem niciodată s-o omor și pe ea...

— Nu trebuia să te întorci. Ea nu știa nimic despre Michel.

Situația era promițătoare; Carosse ar fi vrut să-și pună piciorul în prag, dar își dădea seama că o astfel de mișcare ar fi putut să-i fie fatală. Era un citadin, neobișnuit cu pustietatea rurală, și se întreba dacă nu cumva vreun precupeț ar fi putut să răsară pe neașteptate în spatele lui – sau chiar Charlot ar fi putut să se întoarcă ceva mai devreme. Stătea cu urechea la pândă, așteptând să audă scrâșnetul pietrișului.

— *Mademoiselle*, începu el rugător. Trebuia să mă întorc! Deunăzi nu m-ai lăsat să vorbesc. Nu ți-am transmis în întregime nici mesajul lui Michel.

„La naiba!“ își spuse. „Asta nu face parte din rol: care mesaj?”

— Mi l-a împărtășit în noaptea morții sale, urmă el, uimit de propria retorică.

— În noaptea morții sale? Păi, a murit noaptea?

— Sigur că da. Noaptea.

— Dar Charlot mi-a spus că s-a întâmplat dimineța, a doua zi dimineța.

— Mare mincinos mai e omul ăsta! gemu Carosse.

— De ce ar minți?

— Ca să-mi agraveze mie situația, răspunse Carosse, improvizând.

Se simți năpădit de un val de mândrie la gândul că Thérèse se dăduse cu un pas înapoi, ca să-l lase să intre în casă.

— E groaznic să lași un om să moară după o noapte întreagă de gânduri negre. Eu nu eram destul de ticălos în ochii lui.

— Mai zicea că ai încercat o dată să-ți iei înapoi propunerea.

— O dată, da, o singură dată! exclamă Carosse. A fost singura șansă ce mi s-a ivit înainte de scoaterea lui din celulă... *Mademoiselle*, adăugă el, cu lacrimi în ochi, crede-mă! Era noapte.

— Da, știu că s-a petrecut noaptea. M-am trezit de durere.

— La ce oră?

— Îndată după miezul nopții.

— Exact atunci s-a întâmplat!

— Ce meschinărie, să mintă pe chestia asta!

— Nu-l cunoști pe acest Charlot, *mademoiselle*, așa cum l-am cunoscut noi în închisoare. Știu că nu merit disprețul dumitale, *mademoiselle*. Mi-am cumpărat viața cu prețul vieții fratelui dumitale, dar cel puțin n-am trișat prefăcându-mă că vreau s-o salvez.

— Ce vrei să spui?

Actorul își aminti de vorbele primarului în legătură cu tragerea la sorți.

— *Mademoiselle*, îi răspunse el fetei, am tras la sorți în ordine alfabetică, dar de la coadă la cap, deoarece Charlot a insistat să începem în felul acesta. La urmă, rămăseseră doar două bilețele, pentru mine și pentru el, iar unul dintre ele era

marcat cu semnul morții. În celulă fiind curent, poate că bilețelele fuseseră întoarse pe dos, iar dumnealui a putut vedea astfel care dintre ele era marcat. Charlot ar fi trebuit să tragă la sorți după Chavel, dar a sărit peste rând și a tras bilețelul nemarcat.

— Păi, ați fi putut cere să se tragă din nou, spuse fata, intuind evidenta anomalie.

— *Mademoiselle*, în momentul acela mi s-a părut că la mijloc e o greșeală făcută de un om cinstit. Fiind în joc viața unui om, nu puteai pedepsi pe cineva pentru o astfel de greșeală.

— Și totuși ți-ai cumpărat dreptul la viață?

Carosse știa că joacă rolul unui personaj incoerent: inadvertențele nu se legau, publicul trebuia cucerit printr-un joc romantic.

— *Mademoiselle*, o imploră el, dumneata n-ai habar de atâtea lucruri! Individul acela a mânjit cu noroi totul. Fratele dumitale era un om bolnav.

— Știu.

Carosse răsuflă ușurat: era ca și cum de aici înainte n-ar mai fi putut să greșească. De aceea, deveni imprudent:

— Cât de mult ținea la dumneata și cât de îngrijorat era de ceea ce putea să ți se întâmple după moartea lui! Îmi tot arăta fotografia dumitale...

— Fotografia mea? N-avea nici o fotografie...

— Mă miră, spuse el, descumpănit o clipă, dar își recăpătă de îndată stăpânirea de sine. Îmi tot arăta o fotografie – o scenă de stradă, ruptă dintr-un ziar: o fată frumoasă, pierdută în mulțime. Acum cred că știi cine era – nu erai dumneata, dar lui i se părea că semeni cu fata aceea, așa că păstrase fotografia,

pretinzând că ar ascunde chipul dumitale... Oamenii se poartă ciudat într-o închisoare, domnișoară. Când mi-a cerut să-i vând bilețelul...

— A, nui exclamă ea. Ești prea plauzibil. *El* ți-a cerut? Lucrurile nu s-au întâmplat așa!

— Ai fost îndopată cu minciuni, domnișoară, îi răspunse el morocănos. Sunt destul de vinovat și așa, dar m-aș fi întors eu oare aici, dacă aș fi fost la fel de vinovat cum pretinde *dumnealui* c-aș fi fost?

— Nu știu asta de la Charlot, ci de la omul care mi-a trimis testamentul și celelalte hârtii. Primarul din Bourge.

— Nu trebuie să-mi mai spui nimic, domnișoară! Țștia doi erau înțeleși între ei, ca niște tâlhari. Acum pricep totul.

— Tare-aș vrea să pricep și eu!

— Au pus la cale totul, până-n cele mai mici amănunte, urmă Carosse și, cu inima cât un purice, adăugă: Țți spun adio, *mademoiselle*, și Dumnezeu să te binecuvânteze! (Apăsă pe cuvântul „Dumnezeu“, de parcă l-ar fi iubit, și de fapt iubea acest cuvânt, poate singurul cuvânt eficace în teatrul romantic: „Dumnezeu să te binecuvânteze“, „Dumnezeu mi-e martor“, „Dumnezeu să te ierte“ – toate formulele astea grandilocvente și banale atârnav ca o draperie în jurul lui „Dumnezeu“).

Porni foarte încet spre ușă, iar când ajunsese în prag, întrebă:

— Dar mesajul lui Michel?

⁵ Otto Abetz, ambasadorul Germaniei hitleriste la Paris (n.red.)

Carosse se rezemă de gard, pentru a privi silueta minusculă ce se apropia dinspre Saint Jean, prin câmp. Stătea așa, ca un om care se odihnește în propria-i grădină; la un moment dat chicoti, ca și cum l-ar fi fulgerat un gând, dar, când silueta se apropie îndeajuns de mult ca să-l recunoască în ea pe Charlot, chicotitul făcu loc unei pânde încordate.

Charlot, care nu uitase de revolverul din buzunarul actorului, rămase la oarecare distanță, înfruntându-i privirea.

— Credeam c-ai plecat, îi spuse.

— M-am hotărât să rămân.

— Aici?

— În definitiv, e casa mea, îi răspunse cu blândețe Carosse.

— Carosse, colaboraționistul?

— Nu, Jean-Louis Chavel, lașul.

— Ai uitat două lucruri, în caz că vrei să joci rolul lui Chavel.

— Mi s-a părut că-l joc destul de bine.

— Dacă vrei să fii Chavel, nu ți se va permite să rămâi decât dacă accepți să mai fii scuipat în obraz.

— Iar celălalt lucru?

— Nimic din casa asta nu-i mai aparține lui Chavel.

Carosse chicoti din nou, desprinzându-se de gard, cu mâna pe revolver, „pentru orice eventualitate”.

— Am două răspunsuri, amice, rosti el, cu o stăpânire de sine ce-l scoase din sărite pe Charlot, căci acesta îi strigă, furios, de pe câmp:

— Nu mai juca teatrul!

— Să știi că mi-a venit destul de ușor s-o conving pe fată să accepte versiunea mea despre cele întâmplate, spuse Carosse calm.

— Despre ce vorbești?

— Despre cele întâmplate în închisoare. Știi bine că nu am fost acolo, ceea ce mă ajută să redau mult mai sugestiv lucrurile. Pe mine fata m-a iertat, dragul meu Charlot, dar mătăluță ești însemnat cu pecetea rușinii, ca un mincinos. Iartă-mă că râd, știu bine, firește, că nu e drept!

Și izbucni într-un hohot de râs: ai fi zis că se aștepta ca celălalt să aprecieze, altruist, modul lui comic de a privi lucrurile.

— Trebuie s-o ștergi, Charlot! Numaidecât. Fata e supărată foc pe dumneata. Dar am convins-o să-ți dea trei sutare ca simbrerie. Asta înseamnă, amice, că-mi dătozezi șase sute de franci.

Și spunând acestea, actorul întinse mâna stângă.

— Fata îți dă voie să rămâi? îl întrebă Charlot, păstrând distanța.

— N-are de ales, dragul meu! Ea n-a auzit de Decretul din ziua de 17 – nici dumneata, de altfel. Firește că pe aici nu prea citești ziarele. Decretul ăsta consideră ilegale toate tranzacțiile privitoare la cedările de proprietăți efectuate în timpul ocupației germane, dacă vreuna din părțile contractante denunță tranzacția. Vrei să spui că nu te-ai gândit niciodată la o astfel de posibilitate? Eu însumi m-am gândit la ea abia azi-dimineață.

Charlot îl privea îngozit. Fața cărnoasă, porcească a actorului se transformase, o clipă, în propriul ei ideal – o carnalitate trufașă, sprijinindu-se leneșă pe axa globului terestru și oferindu-i lui Charlot toate bunurile lumești sub forma unei

case și a unui teren de șase pogoane. Putea obține totul: se repeta miracolul celor trei sute de franci veșnic reîmprospătați. Era ca și cum în toată dimineața aceea s-ar fi mișcat într-o lume supranaturală: o femeie bătrână murea, Dumnezeu intra în casă într-o valijoară de pastor... Iar acolo unde intră Dumnezeu, Diavolul e mereu prezent. El e umbra lui Dumnezeu și dovada amară a existenței acestuia. Râsetele prostești ale actorului răsunară din nou, dar Charlot auzi doar chicotitul ideal, un sunet mândru și prietenos, care-l întâmpina pentru a-i spune bun venit în compania Diavolului.

— Pun pariu că Chavel s-a gândit la asta când a semnat actul de transfer. Mare șmecher, afurisitul! râse Carosse, încântat. Astăzi suntem în 19. Sunt sigur că se încadrează în prevederile decretului.

Vorbele astea banale, prozaice, nu-l impresionară pe Charlot: înapoia lor auzea glasul Diavolului care-l întâmpina, ca un comandant de companie, felicitându-l: „Bravo, Chavell!” Și se simți năpădit de un soi de fericire: aceasta era casa lui, proprietatea lui!

— Ce rost are să mai pretinzi că ești Chavel? îl întrebă pe Carosse. E întocmai cum spui: Chavel e pe cale de a se întoarce acasă.

— Îmi place de dumneata, bătrâne! exclamă Carosse. Îmi amintești de moș Pidot, dragul de el! Ascultă ce-ți spun: dacă îmi iese răsuflarea asta, n-o să duci niciodată lipsă de câteva miișoare de franci.

Charlot privi cu duioșie iarba, care-i aparținea: va trebui s-o cosească înainte de venirea iernii, iar la anul va trebui să se ocupe temeinic de grădină... Urmele de pași se vedeau clar, dinspre râu: recunoștea propriile-i amprente, lăsate de ghetetele strâmte, ca și pe cele lăsate de galoșii grei și largi ai pastorului. Venind pe drumul

acesta, Dumnezeu intrase în casă, unde universul vizibil se reînchegase brusc, ieșind parcă din neguri. Îl văzu din nou pe Carosse, destul de clar, îi văzu fața porcească și triumfătoare și știu precis ce trebuie să facă. Decretul din ziua de 17 – până și darurile Diavolului purtau pecetea lui Dumnezeu. Diavolul nu era în stare să ofere vreun dar fără ca Dumnezeu să ofere simultan marea șansă a refuzului.

— La ce bun, Carosse? îl întrebă Charlot pe actor.

— Păi, chiar și o singură zi la adăpost de griji e un câștig pentru un tip ca mine. În curând, oamenii au să-și revină în simțiri, și atunci ăi mai buni au să poată ajunge în vârful piramidei. Deocamdată, trebuie să stăm ascunși. Carosse nu se putu împotrivi ispitei de a se lăuda: Mai mult încă, bătrâne! Ar fi un adevărat triumf dacă m-aș însura cu fata înainte de venirea lui Chavel. Aș putea s-o conving: doar sunt Carosse, nu-i așa? Știi ce zice Richard al III-lea: „Mai fu pețită-așa vreodată vreă fată?” Răspunsul e, firește: „Da.” Da, da, Charlot!

Charlot îl întrebă, pentru a treia oară – simțea nevoia să-și cunoască bine dușmanul:

— De ce? La ce bun?

— Am nevoie de bani, dragul meu. Chavel n-o să poată refuza să-și împartă averea cu mine. Ar fi o ticăloșie prea mare, după ce l-a trișat pe fratele fetei, furându-și viața!

— Și crezi că eu n-o să mă amestec? Aseară spuneai că o iubesc pe fată...

— A, cât despre asta! exclamă actorul, înlăturând obiecția printr-o simplă interjecție. N-o iubești suficient, amice, pentru a-ți compromite propria șansă. Dumneata și cu mine suntem prea bătrâni pentru acest gen de iubire. La urma urmei, dacă Chavel se întoarce, dumneata nu te alegi cu nimic, pe când, dacă eu

obțin câștig de cauză, mă știi cât sunt de darnic...

Și chiar era darnic. Dărnicia făcea parte integrantă din vulgaritatea lui.

— În tot cazul, adăugă el, ce-aș putea face? I-am spus că-s Chavel...

— Uiti că eu știu cine ești: Carosse, colaboraționistul și ucigașul!

Mâna dreaptă se mișcă în buzunar, și un deget începu să caute locul unde trebuia să fie trăgaciul.

— Crezi că-s chiar atât de periculos?

— Da, răspunse Charlot, urmărind din ochi mâna. Și mai e ceva: știu unde se află Chavel.

— Unde?

— Undeva, pe aproape. Și încă ceva: ia privește colo, peste câmp! Vezi biserică?

— Firește c-o văd.

— Vezi colina din fund, ceva mai la dreapta, cu parcelele alea de pământ?

— Da.

— În colțul de sus, din dreapta, lucrează un om.

— Ei, și ce-i cu asta?

— De la distanță, e greu să știi cine e, însă eu îl cunosc bine: e un fermier pe nume Roche, șeful Rezistenței din Saint Jean.

— Ei și?

— Să presupunem că m-aș duce la el și i-aș spune că-l poate găsi pe Carosse în casa aceea – nu doar pe colaboraționistul Carosse, ci și pe ucigașul unui anume Toupard...

O clipă, crezu că actorul va trage – ar fi fost însă un gest disperat și absurd

într-un asemenea loc deschis. Zgomotul s-ar fi auzit în întreaga vale.

— Amice, îi spuse actorul, zâmbind, se pare că suntem strâns legați unul de celălalt.

— În acest caz, n-ai nimic împotrivă să ne întoarcem împreună în casă.

Charlot se apropie cu băgare de seamă, cum s-ar fi apropiat de un câine în lanț.

— Păi, fata...

— Sunt sigur că fata îți va asculta sfatul.

Mâna dreaptă țâșni brusc din buzunar și-l bătu de două ori, prietenește, pe umăr.

— Bravol exclamă actorul. Am făcut o greșeală. Vom lucra împreună. Îmi place de dumneata. Păi, cu nițică dibăcie, ne vom putea bucura amândoi și de fată, și de bani.

Și, strecurându-și un braț pe sub brațul lui Charlot, îl împinse încetîșor spre casă.

La un moment dat, Charlot își întoarse privirea spre silueta minusculă de pe deal: își amintea de vremea când el și Roche fuseseră prieteni, înainte ca boala să fi otrăvit limba fermierului... Roche se întoarse cu spatele, pornind prin brazdă pe urmele plugului.

Carosse îl strânse de braț.

— Dacă Chavel ăsta e într-adevăr pe cale să se întoarcă, dumneata și cu mine o să-l înfruntăm. Iar dacă o să vedem că lucrurile se înrăutățesc, știi bine că am un revolver... N-o să uiți asta, nu-i așa? adăugă el, strângându-i și mai tare brațul.

— Nu.

— Va trebui să-ți ceri scuze pentru minciunile pe care i le-ai spus fetei. I-au făcut o impresie foarte proastă.

— Care minciuni?

— Că frate-su ar fi murit dimineața.

Soarele reflectat în geamul unei ferestre îl orbi: își feri ochii, spunându-și în gând: „Ce-i de făcut? Ce încerc să fac?”

În noaptea aceea, doamna Mangeot muri. Pastorul fu din nou chemat, iar Charlot auzi în camera lui de la mansardă sunetele morții – pașii ce mergeau încolo și înapoi, clinchetul unui pahar, apa curgând dintr-un robinet, două voci în șoaptă... Ușa se deschise brusc, și Carosse intră în încăperea. Deși pretindea că-i „dormitorul” lui, se ferea să întâlnească oameni necunoscuți.

— Slavă Domnului că s-a terminat! murmură el. Mă cuprind fiorii!

Moartea nu-i un eveniment individual: odată cu răsuflarea care părăsește trupul, nu se sfârșește totul – un murmur, un trosnet, scârțâitul unei scânduri, bolboroseala apei într-un lighean. Moartea e ca o operație făcută urgent, fără concursul unor asistenți, sau mai degrabă seamănă cu o naștere. Te aștepti să auzi dintr-o clipă în alta scâncetul nou-născutului, dar în cele din urmă auzi doar tăcerea. Apa încetă să curgă din robinet, paharul amuți, scândurile nu mai scârțâiră.

Carosse răsuflă ușurat.

— S-a terminat!

Stăteau amândoi cu urechea la pândă, ca niște conspiratori.

— Moartea bătrânei va precipita lucrurile, șopti actorul. Fata se va întreba ce să facă. Nu poate rămâne singură aici.

— Trebuie să-l conduc pe pastor până la el acasă, zise Charlot.

Pastorul tocmai își puneă galoșii, în vestibul. Când ieșiră în câmp, pe drumul de întoarcere, îl întrebă pe Charlot:

— Acum vei pleca de-aici?

— Poate că da.

— Dacă vei pleca, domnișoara Mangeot va trebui să-și găsească un tovarăș

de viață din sat.

Charlot era iritat de ideea pastorului că acțiunile omenești sunt dictate de morală – de fapt, nu atât de morală, cât de teama de scandal.

— Va trebui să hotărască ea însăși, spuse el.

Se opriră la marginea satului.

— Domnișoara Mangeot, zise omul bisericii, e o femeie tânără și foarte influențabilă. E foarte naivă și nu cunoaște deloc viața.

Așa cum stătea, părea un semn negru de exclamație pe fundalul cenușiu al cerului matinal: dădea impresia unei aroganțe și a unei siguranțe de sine ieșite din comun.

— Nu-s de aceeași părere. La Paris a avut destule ocazii să vadă ce-i viața. Nu-i o fată de la țară, adăugă Charlot, malițios.

— Viața nu se dezvăluie mai mult într-un loc decât în altul, răspunse pastorul. Pentru cel ce trăiește în deșert, a vedea măcar un om înseamnă destulă viață, dacă e obișnuit să observe sau dacă are ochi să vadă. Iar fata n-are.

— Mie mi-a făcut impresia că-i plină de înțelepciune ștrengărească.

— Ți-ai dat osteneala să vezi dacă-i cu adevărat o înțelepciune?

— Nu.

— Șiretenia sună adesea ca înțelepciunea, după cum ignoranța sună câteodată ca șiretenia.

— Ce vrei să spui – ori să faci?

— Ești un om cu educație, domnule, așa că să nu-mi răspunzi că aceasta nu-i treaba mea. Știi bine că-i treaba mea. Îți închipui, pesemne, că sunt un puritan, fiindcă ți-am spus că, dacă pleci, domnișoara Mangeot va trebui să-și găsească un

tovarăș. Nu-i nici un puritanism la mijloc, domnule, ci doar o cunoaștere a naturii umane, cunoaștere pe care n-o putem ocoli când stăm și ascultăm zi de zi mărturisirile unor bărbați și femei ce vin să ne spună ce-au făcut și de ce. Domnișoara Mangeot se află acum într-o situație în care orice femeie e-n stare să săvârșească o faptă necugetată. Toate simțămintele au ceva în comun. Oamenii își cam dau seama că dorința ascunde întotdeauna suferință, dar nu-s conștienți că și în suferință stă la pândă dorința. Sper că nu vrei să profiți de acest lucru, domnule!

Clopotul hidoasei biserici începu să bată: era șase și jumătate – ora când, la închisoare, Charlot făcuse unica încercare de a reveni asupra târgului încheiat, ora când se putuse uita pentru prima oară în ochii neadormiți ai lui Janvier.

— Ai încredere în mine, părinte! rosti el. Nu-i vreau decât binele domnișoarei Mangeot.

Și, spunând acestea, se întoarse și porni cu pași repezi spre casă. Era ora când puteai vedea limpede...

Camerele de jos erau cufundate în beznă, dar pe palier licărea o lumină. Intră în vestibul fără nici un zgomot, încât nu-l auzi nimeni. Cei doi stăteau ca niște actori în fața unui aparat de filmat, așteptând semnalul regizorului. Pastorul îi vorbise de suferința ascunsă în dorință și de dorința ascunsă în suferință: cei doi păreau că ilustrează doar o jumătate din acest adevăr. Charlot se întrebă ce anume fusese spus sau făcut înainte de venirea lui, pentru ca pe obrazul actorului cuta nemulțumirii să se adâncească, iar fetei să-i dea lacrimile.

— De ce nu mă lași în pace? îl imploră ea.

— *Mademoiselle*, exclamă actorul, acum ești singură, atât de singură! Dar nu trebuie să mai fi niciodată singură. Mă urai, însă acum s-a isprăvit. Nu trebuie să-ți

mai faci griji.

„Cunoaște perfect jocul!” își spuse Charlot. Nesăbuitul berbant știa să promită ceea ce mai toți oamenii își doresc mai mult chiar decât iubirea: liniștea. Vorbele lui curgeau ca apa, apa râului Lethe.

— Sunt atât de obosită!

— Thérèse, acum te poți odihni, șopti Carosse.

Și, întinzând o mână pe balustrada scării, o apucă pe a ei: fata îl lăsă.

— O, dacă m-aș putea încrede în cineva! oftă ea. Crezusem că mă pot încrede în Charlot, dar m-a mințit în legătură cu Michel.

— În mine te poți încrede, pentru că ți-am mărturisit întreg adevărul. Ți-am spus cine sunt.

— Da, presupun că da.

Carosse se apropie de ea, lângă balustradă. Lui Charlot i se părea de necrezut că falsitatea actorului nu e la fel de izbitoare ca mirosul de pucioasă: totuși, fata nu făcu nici un efort să se ferească de el. Când Carosse o luă în brațe, i se abandonă cu ochii închiși, ca o sinucigașă. Privind peste umărul ei, actorul îl zări deodată pe Charlot, sub scară, și-i zâmbi triumfător, ca și cum i-ar fi transmis un mesaj secret.

— Domnișoară Mangeot! strigă Charlot.

Fata se desprinsese din îmbrățișare și-i aruncă o privire năucă și rușinată. Abia acum își dădu seama cât de tânără era și cât de bătrâni erau el și Carosse. Nu mai simțea nici un pic de dorință: doar o nesfârșită tandrețe. Lumina de pe palier scădea pe măsură ce se făcea ziuă, iar în această lumină tulbure fata semăna cu un copil prostuț, care nu putea să doarmă din pricina unei petreceri prelungite prea mult.

— Nu știam că ești aici, îi spuse ea. De când?...

Carosse îl privea cu luare aminte: mâna lui dreaptă lăsă brațul fetei pentru a reveni în buzunar.

— Ei, Charlot, dragul meu, l-ai condus cu bine pe pastor acasă? îl întrebă el, vesel.

— Nu mă numesc Charlot. Sunt Jean-Louis Chavel, rosti el, adresându-se lui Thérèse Mangeot.

— Ești nebun! răzni Carosse, dar Chavel continuă să-i vorbească, foarte calm, fetei:

— Omul acesta e un actor pe nume Carosse. Ai auzit probabil de el. E căutat de poliție ca ucigaș și colaboraționist. A ucis un om, un anume Toupard.

— Ești nebun!

— Nu pricep, zise fata, înlăturându-și de pe frunte niște fire de păr umezite. Atâtea minciuni! Nu știu care din voi minte. De ce spuneai că l-ai recunoscut?

— Da, explică-ne! exclamă Carosse, triumfător.

— Mă temeam să-ți spun cine sunt, știind cât mă urăști. Când a venit el aici, mă gândeam că voi avea poate șansa de a mă face uitat pentru totdeauna. Ura îi putea reveni *lui*, în întregime.

— Ești un mincinos! mârâi Carosse, disprețuitor.

Și el, și fata stăteau deasupra lui, unul lângă altul, iar Charlot se gândi cu groază că venise poate prea târziu: poate că la mijloc nu era doar dorința născută din suferință, despre care-i vorbise pastorul, ci o iubire adevărată, la fel de dispusă să-l accepte pe Carosse-escrocul cum îl acceptase pe Chavel-lașul. Nu-l mai interesa nimic altceva decât ideea de a ridica o barieră de netrecut între cei doi – cu orice risc, da, cu orice risc!

— Ai face mai bine să-ți iei catrafusele și s-o ștergi, îi spuse Carosse. Nu mai ai ce să cauți aici.

— Casa asta e a domnișoarei Mangeot. Las-o pe ea să vorbească!

— Ești un escroc! murmură actorul, apucând-o de braț pe Thérèse. Ieri a venit la mine să-mi spună că această casă îmi aparține: că în virtutea nu știu cărui decret

transferurile de proprietate din timpul ocupației ar fi ilegale. Ca și cum eu aș fi fost în stare să mă folosesc de un asemenea tertip...

— În copilărie jucam un joc, spuse Chavel. Îl jucam cu un prieten, dincolo de vale.

— Ce mai e și asta?

— Ai răbdare. Vei vedea că-i o poveste interesantă. Obişnuiam să iau o lanternă sau o lumânare, iar dacă era o zi însorită, luam o oglindă – și trimiteam un semnal luminos prin ușa de colo. Câteodată, mesajul era doar: „Nu fac nimic”.

— Dar acum ce faci? îl întreabă Carosse, cu neliniște în glas.

— Mesajul acesta însemna întotdeauna: „Ajutor, Pieile Roșii sunt aici!”

— Nu pricep nimic! exclamă Thérèse.

— Prietenul meu locuiește și azi dincolo de vale, deși nu-mi mai este prieten. La ora asta pornește de obicei cu vacile la pășune. Când o să vadă lumina asta stingându-se și aprinzându-se, o să știe că s-a întors Chavel și o să citească: „Pieile Roșii sunt aici”. Nimeni altcineva n-ar putea cunoaște acest cod.

Văzu cum mâna lui Carosse se strânge peste revolverul din buzunar, dar încă nu era o dovadă că actorul e un mincinos. Ar fi fost în stare să folosească în scopuri romantice chiar și o minciună. Trebuia să-i pună în cale o barieră de netrecut.

— Vrei să spui că, dacă omul va veni înapoi, va însemna că dumneata ești Chavel? îl întreabă Thérèse.

— Exact.

— N-o să vină, zise Carosse, neliniștit.

— Dacă n-o să vină, există și alte dovezi.

— Cine-i prietenul dumitale? îl mai întreabă fata, iar Chavel își dădu seama că

pronunțase cuvintele „prietenul dumitale“ ca și cum ar fi fost pe jumătate convinsă.

— E fermierul Roche: șeful mișcării de Rezistență de-aici.

— Dar te-a și văzut – pe drumul spre Brinac, spuse Thérèse.

— Nu s-a uitat atent la mine. M-am schimbat mult, domnișoară!

Cu lanterna în mână, merse până-n prag.

— E sigur că va vedea lumina. Acum e în ogradă sau pe câmp.

— Lasă jos lanterna! strigă Carosse.

Chavel simți că sosise momentul triumfului. Impostura se terminase: actorul era ca un pușcăriaș la interogatoriu. În ciuda aerului rece al dimineții, fruntea îi era nădușită.

Fără să-și ia ochii de la buzunarul lui Carosse, Chavel scutură din cap și-și încordă trupul, în așteptarea durerii iminente.

— Las-o jos!

— De ce?

— *Mademoiselle*, o imploră Carosse pe fată, un bărbat are dreptul de a se lupta pentru viața lui. Spune-i să lase jos lanterna, altfel trag!

— Vasăzică, ești un ucigaș, totuși?

— *Mademoiselle*, îi răspunse el cu o sinceritate absurdă, războiul continuă.

Depărtându-se de Thérèse de-a lungul balustradei, își scoase din buzunar revolverul și-l ridică între ea și Chavel: țeava revolverului era ca o trăsătură de unire între cei doi.

— Lasă jos lanterna! repetă el.

Undeva în sat, un orologiu bătu de șapte ori. Cu lanterna coborâtă, Chavel

numără bătăile: era ora la care murise celălalt, ora zidului gol și a pistei de zgură. Avea senzația că obținuse o amânare, cu prețul unor eforturi grele. Carosse îi interpretează greșit șovăiala, căci îi spuse cu glas poruncitor:

— Acum aruncă lanterna și depărtează-te de ușă!

Dar Chavel ridică din nou lanterna și începu să emită semnale luminoase.

Carosse trase câteva salve repezi. Primul glonț nimeri aiurea, spărgând geamul unui tablou: la al doilea, lanterna căzu pe podeaua din vestibul, continuând să lumineze drumul spre ușă. Fața lui Chavel se schimonosi de durere. Se simți împins parcă spre zid de un pumn puternic, dar durerea se domoli brusc: suferise mult mai crunt din cauza apendicitei. Când își ridică privirea, Carosse dispăruse, iar în fața lui stătea Thérèse.

— Ești rănit? îl întrebă ea.

— Nu. Uită-te la tablou: nu l-a nimerit!

Cele două gloanțe fuseseră trase prea repede pentru ca fata să-și fi putut da seama că fuseseră două.

Chavel voia s-o scoată de acolo înainte ca lucrurile să ia o întorsătură urâtă. Făcu vreo câțiva pași și se trânti într-un fotoliu. Peste câteva secunde, pata de sânge va răzbi prin haină.

— S-a terminat, spuse Chavel. Nu va mai îndrăzni să se întoarcă.

— Ești cu adevărat Chavel? îl întrebă Thérèse.

— Da.

— Povestea cu mesajul era o altă minciună, nu-i așa? N-ai aprins lanterna nici măcar de două ori la fel...

— Da. Încă o minciună. Voiam ca el să tragă. Acum nu se va mai întoarce. E

convins că m-a omorât ca pe... ca pe...

Nu-și putea aminti numele celui alt. Căldura din vestibul i se păru neobișnuită pentru ora asta matinală. Pe frunte îi curgeau broboane de sudoare, ca niște bobițe de mercur.

— Cred că a pornit spre Saint Jean pe celălalt drum. Du-te repede în sat și cere-i ajutor pastorului! Roche îți va putea fi de folos. Nu uita: e vorba de actorul Carosse.

— Ești rănit, îi spuse Thérèse.

— A, nu! Glonte a ricoșat din perete și m-a atins puțin. Asta e tot. Dă-mi un creion și o bucată de hârtie. Până vii cu poliția, o să scriu un raport asupra celor întâmplate.

Thérèse îi aduse lucrurile cerute și rămase buimacă și stingherită în fața lui. Chavel se temea că-și va pierde cunoștința până să plece ea.

— Acum te simți mai liniștită, nu-i așa? îi spuse, cu blândețe în glas. S-a dus toată ura, nu-i așa?

— Da.

— E foarte bine.

Nu mai rămăsese nimic din iubirea lui, dorința nu mai conta: simțea doar un fel de milă, amestecată cu tandrețea pe care-o încerci pentru un semen în nenorocire.

— Te vei simți și mai bine, îi spuse. Hai, du-te repede!

Era nerăbdător, ca și cum s-ar fi adresat unui copil.

— Ești sigur că n-ai nimic?

— Sigur! Sigur!

Îndată după plecarea ei, începu să scrie: voia să clarifice întreaga situație. Instinctul lui avocătesc îi porunca să pună ordine în lucruri. Ar fi vrut să fi știut exact textul decretului, dar nu credea că acesta ar fi putut să anuleze transferul de proprietate în lipsa unei contestații din partea unuia dintre cei interesați.

„Las după moartea mea tot ceea ce posed...” documentul pe care-l redacta acum era doar o dovadă menită să demonstreze că el, unul, n-avea intenția de a denunța contractul. În sine, nu avea forță juridică, deoarece nu exista nici un martor. Sângele din abdomen i se scurgea acum pe picioare. Ii părea bine că fata plecase. Contactul cu sângele făcu să-i scadă febra – sângele era ca apa. Își roti privirea prin încăpere: prin ușa deschisă, lumina se îndrepta spre câmp. Îl năpădi un sentiment ciudat de satisfacție la gândul că moare singur, în propria-i casă. Era ca și cum, murind, ar fi posedat doar ceea ce putea cuprinde cu privirea. „Bietul Janvier!” își spuse, amintindu-și de pista de zgură. Începu să-și scrie numele, dar n-apucă să-l aștearnă în întregime, căci simți șuvoiul din rană lățindu-se: un torent, un râu, apoi un val de liniște.

Hârtia zăcea pe podea alături de el, o hârtie mângălită cu o scriere aproape ilizibilă. N-avea să știe niciodată că se iscălise „Jean-Louis Ch...”, „Ch” putând să însemne deopotrivă „Charlot” și „Chavel”. Justiția imanentă avu grijă ca el să nu sufere. Până și conștiința scrupuloasă a unui avocat avea dreptul de a se odihni în pace.

